

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ВИЩОЇ ОСВІТИ

РОМАНЮК СВІТЛАНА ЗАХАРІВНА

УДК 37.091.12: 811.161.2 (477+100) «19/20»

РОЗВИТОК РІДНОМОВНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНЦІВ
В УМОВАХ ЗАХІДНОЇ ДІАСПОРИ
(XX – поч. XXI ст.)

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

КИЇВ – 2015

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант – доктор педагогічних наук, професор
РУСНАК ІВАН СТЕПАНОВИЧ,
Хмельницька гуманітарно-педагогічна
академія,
професор кафедри педагогіки та психології.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член НАПН України
БОНДАР ВОЛОДИМИР ІВАНОВИЧ,
Інститут педагогіки і психології
Національного педагогічного
університету ім. М. П. Драгоманова,
директор інституту;

доктор педагогічних наук, професор
МАРУШКЕВИЧ АЛЛА АДАМІВНА,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри педагогіки;

доктор педагогічних наук, професор
ЗАЙЧЕНКО ІВАН ВАСИЛЬОВИЧ,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України,
професор кафедри педагогіки.

Захист відбудеться *23 грудня 2015 р. об 11.00 годині* на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.456.02 в Інституті вищої освіти НАПН України за адресою: 01014, м. Київ, вул. Бастіонна, 9, 9-й поверх, зала засідань.

Із дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Інституту вищої освіти НАПН України (м. Київ, вул. Бастіонна, 9).

Автореферат розіслано *21 листопада 2015 р.*

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г. П. Чорнойван

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Утвердження сучасної суверенної України як самостійної держави в європейському та світовому співтоваристві зумовило кардинальні перетворення в політичному і соціально-економічному житті суспільства, глибинне реформування соціальних інститутів та структур, зокрема і мовної освіти. Адже українська мова є базовим системоутворюючим складником української державності, сутнісною ознакою нації і її найвищою цінністю, провідним чинником консолідації суспільства і світового українства, потужним засобом інтелектуального, духовного, творчого розвитку нації і окремої особистості. Враховуючи окреслені функціональні особливості мови, державні законодавчі акти (Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки, Концепція державної мовної політики України (2010), Концепція мовної освіти в Україні (2011), Державна програма співпраці із закордонним українством на період до 2015 року (2012)) визначають пріоритетними завданнями розширення україномовного освітнього простору, забезпечення мовно-освітніх потреб національних меншин, зокрема й зарубіжних українців, утверджують ідею компетентісно спрямованого, комунікативно-діяльнісного навчання мови, формування мовної особистості з високим рівнем комунікативної культури. Усвідомлення високої націотворчої та націозберігаючої місії мови вже понад століття спонукає прогресивних діячів українського зарубіжжя до активних пошуків форм, методів і засобів навчання рідної мови в умовах діаспори, плекання поваги й любові до неї в молодій генерації зарубіжних українців, утвердження її суспільного статусу в країнах поселення і на міждержавному рівні. Проте вітчизняною наукою концептуально не з'ясовано місце діаспори в сучасній історії української мови, не узагальнено її позитивний та негативний досвід як у соціолінгвістичному, системно-мовному, так і в лінгводидактичному плані.

Аналіз соціально-політичних процесів у незалежній Українській державі засвідчує, що демократичні перетворення в Україні сформували дві домінуючі тенденції: з одного боку, відродження національної самосвідомості, української культури, мови, а з другого – прагнення до більш тісних контактів із зарубіжними українцями, що впродовж віків зберігають і примножують духовні скарби української нації. Особливе місце серед них займає мова, утверджуючи таким чином свою етнічну самобутність, духовну спорідненість із материковою культурою і водночас сприяючи поширенню української мови у світі. А мова і є тим основним засобом, що забезпечує життєдіяльність діаспори як живого організму в поліетнічному соціумі країн проживання та засвідчує її окремішність у багатокультурному середовищі, одночасно єднаючи з Україною.

Основоположні питання функціонування української мови, теорії і практики рідномовної освіти українців у діаспорі в різні часи привертала увагу таких учених, педагогів-практиків, як Б. Білаш, О. Білаш, П. Волиняк, А. Горохович, М. Дейко, К. Кисілевський, Д. Кислиця, П. Ковалів, В. Луців, І. Огієнко, П. Одарченко, І. Петрів, Я. Рудницький, С. Русова, П. Саварин,

М. Савдик, В. Сарчук, В. Сімович, С. Смаль-Стоцький, Яр Славутич, Р. Франко, Д. Чопик, Ю. Шевельов, Б. Шкандрій та ін. У їхніх працях окреслено роль мови в консолідації і саморозвитку етнічної спільноти, запропоновано методика навчання української мови в полікультурному середовищі як рідної та іноземної. Вагомими здобутками педагогів діаспори є також обґрунтування теоретичних засад навчання української мови на всіх рівнях національної освіти зарубіжних українців, практичне утвердження, на противагу монокультурному, міжкультурного підходу в навчанні рідної мови (в межах багато- та транскультурного), основою якого є формування в молоді готовності до практичного використання мови в суспільному та міжособистісному спілкуванні в полілінгвальному соціумі.

Водночас історичний досвід засвідчує, що українська мова найкраще розвивається в тих країнах, де права національних меншин захищені відповідною нормативно-правовою базою і де самі її носії зацікавлені в тому, щоб вона була ефективним засобом єднання, ідентифікації, спілкування і творчого самовираження мовців, формування їхньої етнічної свідомості. Такими країнами є Канада, Сполучені Штати Америки, Австралія та Великобританія. Українські спільноти, які в них проживають, завдяки цілеспрямованій праці національно свідомих громадських діячів, організаторів українського шкільництва, вчених і педагогів створили ефективну систему рідномовної освіти, починаючи від дитячого садка (світлички) і закінчуючи університетськими студіями, її науковим, навчально-методичним та кадровим забезпеченням. Напрацьований ними досвід активно засвоюють новітні українські діаспори, що наприкінці ХХ ст. сформувалися на пострадянському просторі та в інших державах світу.

Багатоаспектна діяльність української спільноти в розвитку рідномовного шкільництва в діаспорі знайшла відображення і в працях вітчизняних науковців. У дослідженнях Г. Бигар, А. Богуш, Л. Божук, О. Джус, Т. Завгородньої, Ю. Заячук, В. Кеміня, П. Кононенка, А. Марушкевич, Т. Михайленко, З. Нагачевської, О. Палійчук, І. Піц, С. Пономаревського, І. Руснака, В. Сергійчука, М. Степаненка, І. Стражнікової, Г. Філіпчука, А. Ціпка, С. Яворської та ін. розкрито історію національного шкільництва українців у діаспорі, діяльність його організаторів і педагогів, особливості здійснення навчально-виховного процесу та його дидактичне забезпечення в освітніх закладах різних типів і рівнів.

Проте аналіз наукової літератури показав, що проблема навчання української мови в англomовному соціумі держав проживання українців ще не привернула належної уваги вітчизняних педагогів та лінгводидактів, а накопичений у цій галузі освіти досвід зарубіжних українців не дістав об'єктивної оцінки в історико-педагогічній науці, хоча, безперечно, заслуговує на це, оскільки може прислужитися розбудові мовної освіти в Україні на сучасному етапі її розвитку.

Отже, практичні потреби у вдосконаленні процесу навчання української мови в поліетнічному середовищі, відсутність у вітчизняній педагогічній науці спеціальних досліджень, присвячених вивченню досвіду рідномовної освіти

зарубіжних українців, актуальність і теоретичне значення окресленої проблеми зумовили вибір теми дисертаційного дослідження «**Розвиток рідномовної освіти українців в умовах західної діаспори (XX – поч. XXI ст.)**».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до плану наукових досліджень кафедри педагогіки та методики початкової освіти Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича в межах наукової теми «Розвиток освіти і виховання в Україні та українському зарубіжжі» (№ 0105U004499). Тему дисертації затверджено вченою радою Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (протокол від 26 травня 2005 р. № 3) та узгоджено у Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології НАПН України (протокол № 8 від 25 жовтня 2005 р.).

Мета і завдання дослідження. *Мета* дослідження полягає в науковому узагальненні теорії і практики рідномовної освіти українців в умовах західної діаспори впродовж XX – на початку XXI ст. в англomовному середовищі Австралії, Великобританії, Канади і США, виявленні їх позитивного досвіду та з'ясуванні можливостей його використання в сучасному освітньому просторі України.

Для досягнення мети поставлено такі *завдання*:

- здійснити історіографічний аналіз проблеми розвитку теорії і практики рідномовної освіти зарубіжних українців у провідних англomовних країнах для визначення мети, завдань, змісту, форм, методів, тенденцій її еволюції та виокремити питання, що потребують дослідження;
- конкретизувати зміст ключових понять дослідження: «українська діаспора», «рідна мова», «рідномовна освіта зарубіжних українців»;
- відстежити передумови формування рідномовного середовища українців західної діаспори впродовж XX – початку XXI ст. в Австралії, Великобританії, Канаді, США та особливості функціонування української мови в полілінгвальному соціумі;
- з'ясувати внесок лінгводидактів, педагогів західної української діаспори у розвиток теорії і практики рідномовної освіти в умовах полілінгвального соціуму країн проживання її носіїв;
- охарактеризувати особливості розвитку лінгводидактики рідномовної освіти зарубіжних українців, теоретичні засади її вдосконалення та підготовки педагогічних кадрів до навчання української мови;
- розкрити специфіку підручникотворення для навчання рідної мови зарубіжних українців у системі українського та державного двомовного шкільництва;
- виокремити провідні напрями розвитку рідномовної освіти зарубіжних українців в англomовному середовищі Австралії, Великобританії, Канади і США;
- виявити позитивний досвід розвитку рідномовної освіти українців у західній діаспорі та можливості його екстраполяції в сучасних реаліях України.

Об'єкт дослідження – рідномовна освіта українців у західній діаспорі (XX – початок XXI ст.).

Предмет дослідження – розвиток теорії і практики рідномовної освіти зарубіжних українців у розвинених англomовних країнах (Австралія, Великобританія, Канада, США).

Методи дослідження. Для досягнення мети і виконання завдань дослідження використано такі методи:

– *загальнонаукові*, зокрема аналіз (історіографічний, біографічний, порівняльний, ретроспективний), синтез й абстрагування, узагальнення, аналогія – для виявлення сутності поняттєво-категоріального апарату дослідження, розгляду еволюції теорії і практики рідномовної освіти зарубіжних українців в англomовному середовищі держав проживання;

– *проблемно-хронологічний*, що сприяв виявленню тенденцій і рушійних сил для подальшого теоретичного обґрунтування дидактичного забезпечення й здійснення рідномовної освіти зарубіжних українців на різних освітніх рівнях та в різних країнах поселення;

– *порівняльно-історичний*, який дав можливість порівнювати соціально-педагогічні явища, погляди та ідеї лінгводидактів, їх вплив на розвиток рідномовної освіти українців в умовах західної діаспори;

– *історико-структурний* – для розгляду процесу навчання української мови в західній діаспорі в системі українського і державного шкільництва англomовних країн;

– *історико-типологічний* – для висвітлення тотожності процесів і явищ в українських діаспорах англomовних країн на основі схожих умов їх розвитку;

– *історико-географічний* – для окреслення часового й просторового науково-педагогічного поля дослідження, виявлення регіональної специфіки рідномовної освіти українців в англomовних країнах XX – початку XXI ст.;

– *педагогічної реконструкції*, який дав можливість відтворити історико-педагогічні реалії розвитку досліджуваного феномену в окреслений період;

– *історико-системний* – для вивчення становлення й розвитку рідномовної освіти зарубіжних українців в англomовних країнах як цілісної педагогічної системи;

– *контент-аналіз* – з метою аналізу нормативно-правових освітніх документів, навчальних програм, методичних рекомендацій, підручників і посібників, які регламентували зміст і організацію навчання української мови в західній діаспорі впродовж окресленого історичного періоду;

– *прогностичний (актуалістичний)*, що дав можливість застосувати сучасні знання для аналізу розвитку теорії і практики навчання української мови в англomовному соціумі США, Канади, Австралії і Великобританії досліджуваного періоду та передбачити його перспективи;

– *емпіричні* (бесіди, спостереження, опитування, вивчення продуктів діяльності), що дали можливість виявити особливості розвитку досліджуваного феномену в історичному часoprосторі, з'ясувати специфіку організації процесу

навчання української мови в полілінгвальному соціумі і наявні в ньому проблеми.

Хронологічні межі дослідження охоплюють ХХ – початок ХХІ ст. Нижня межа (початок ХХ ст.) обумовлена інтенсивним розгортанням діяльності українських рідних шкіл у США, державних двомовних (англійсько-українських) та українських рідних шкіл у Канаді, які забезпечували навчання української мови як шкільного предмета і мови навчання українознавчих дисциплін. Верхня межа (2012–2014 рр.) пов'язана з організаційно-дидактичними змінами в діяльності Методичного центру української мови Канадського інституту українських студій як головного осередку дидактичного забезпечення рідномовної освіти зарубіжних українців; виробленням і впровадженням у систему українського шкільництва західної діаспори нової стратегії розвитку методики навчання української мови; поширенням інноваційних навчальних ресурсів у системі рідномовної освіти; урізноманітненням процесу підвищення кваліфікації рідномовних учителів, розширенням зв'язків та співпраці між українськими освітянами; розгортанням досліджень питань вивчення української мови як другої і двомовності в полілінгвальному соціумі.

Вважаємо, що стратегія розвитку методики навчання української мови потребує нових педагогічних досліджень теорії і практики навчання української мови в діаспорі як рідної і другої / іноземної з урахуванням сучасних лінгводидактичних підходів, зокрема й на університетському рівні.

Територіальні межі дослідження охоплюють провідні англomовні країни – США, Канаду, Австралію та Великобританію, в яких діяли найбільш численні й мобільні діаспори українців і де українська мова впродовж ХХ – початку ХХІ ст. розвивалася в однорідному мовному середовищі, що дало можливість відстежити особливості навчання української мови в процесі взаємодії двох неспоріднених мов у мовленні їх носіїв. У дослідженні ми виходили також із того, що українці цих держав проявили найвищу активність у розбудові системи рідномовної освіти і досягли значних здобутків в організаційно-педагогічному, науковому та навчально-методичному забезпеченні навчання української мови як рідної та іноземної.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше:*

– здійснено комплексне дослідження наукових засад теорії і практики навчання української мови в умовах західної діаспори впродовж ХХ – початку ХХІ ст.; виокремлено сім проблемно-тематичних груп наукових джерел – вітчизняних і зарубіжних;

– запропоновано й науково аргументовано періодизацію генези рідномовної освіти українців та її лінгводидактики: I – емпіричний період розвитку (початок ХХ – 40-ві рр. ХХ ст.): *перший етап* (початок ХХ – 10-ті рр. ХХ ст.), *другий етап* (20-ті – 40-ві рр. ХХ ст.); II – науковий період розвитку (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.): *перший етап* (50–60-і рр. ХХ ст.), *другий етап* (70–80-ті рр. ХХ ст.), *третій етап* (90-ті рр. ХХ – початок ХХІ ст.), що дало можливість виявити тенденції, зміст, принципи, форми і методи

розвитку теорії і практики навчання рідної мови українців в умовах західної діаспори;

– охарактеризовано суспільно-історичні та соціокультурні передумови формування рідномовного середовища українців Австралії, Великобританії, Канади, США в досліджуваний період (еволюція і життєдіяльність української діаспори, мовна політика країн проживання, розвиток рідно- і двомовного державного шкільництва, забезпеченість педагогічними кадрами) та їх вплив на розвиток навчання української мови в провідних англomовних країнах світу;

– обґрунтовано внесок у розвиток теорії і практики навчання української мови в англomовному середовищі країн проживання українців провідних педагогів, лінгводидактів західної української діаспори, таких як: О. Білаш (розроблення програми «Нова» та її навчально-методичного забезпечення), П. Волиняк (обґрунтування дидактичних основ творення підручників для навчання української мови в діаспорі і їх практична реалізація в авторських читанках), А. Горохович (формування з урахуванням особливостей функціонування української мови в полілінгвальному середовищі принципів і методів її навчання та підготовка авторських програм вивчення рідної мови в діаспорі), М. Дейко (формулювання теоретичних засад навчання української мови в умовах білінгвізму та створення підручників для рідномовного шкільництва в діаспорі), К. Кисілевський (написання підручників з української мови і читання для шкіл українознавства у США), І. Огієнко, С. Русова (формування принципів, умов і засад навчання української мови в діаспорі), Яр Славутич (обґрунтування сутності і умов застосування зорово-слухового / діалогічного методу навчання української мови в білінгвальному соціумі і створення на його основі підручників для різнорівневого опанування української мови як рідної / другої (іноземної), Д. Чопик (вироблення теоретичних засад початкового навчання української мови в діаспорі), Б. Шкандрій (обґрунтування методичних засад навчання української мови у білінгвальному середовищі), І. Шклянка (виокремлення форм і методів навчання української мови в англomовному середовищі, створення для їх реалізації перших у діаспорі навчальних книг – читанки українською і граматики англійською мовами) та ін.;

– визначено організаційно-педагогічні умови становлення і розвитку рідномовної освіти українців у діаспорі (діяльність системи україномовного навчання, що охоплює дитячі садочки / світлички, рідні школи / школи і курси українознавства, бурси / інститути, українознавчі студії в університетах, навчально-методичне забезпечення – програми, підручники, посібники, наявність педагогічних кадрів та ін.);

– розкрито дидактичні засади створення підручників для навчання української мови в системі етнічного і державного двомовного шкільництва (відображення умов проживання учнів, доступність і різноманітність тематики текстів, дидактичний апарат розвивального характеру, естетичне оформлення, виховний потенціал текстів та ін.), проаналізовано їх зміст, структуру, дидактичний апарат, поліграфічне оформлення, педагогічний потенціал;

– виокремлено провідні напрями й тенденції розвитку рідномовної освіти українців у англomовних країнах (удосконалення змісту, форм, методів і засобів навчання української мови; розширення спектру українознавчих дисциплін, а також мережі навчальних закладів; активізація науково-методичної роботи та підручникотворення; підвищення професійної компетентності педагогів; залежність розвитку рідномовної освіти від державної мовної та освітньої політики; потужний вплив англійської мови на функціонування української мови в діаспорі та Україні; зменшення кількості носіїв української мови в діаспорі, скорочення контингенту учнів у системі українського шкільництва в англomовних країнах тощо);

– окреслено перспективи використання прогресивного досвіду рідномовної освіти зарубіжних українців в Україні на різних рівнях (загальнодержавному, регіональному);

– уведено до наукового обігу понад 300 маловідомих і невідомих автентичних матеріалів (навчальні програми, підручники, посібники, науково-педагогічні видання, публікації в періодичних виданнях педагогів західної української діаспори);

удосконалено шляхом модифікації та конкретизації в контексті досліджуваної проблеми зміст основних понять: «українська діаспора» (обов'язкове володіння діаспоритами українською мовою як основною етнічною ознакою), «рідна мова» (українська мова як етносоціокультурний феномен, що перебуває в постійному розвитку і характеризує етнічну належність її носія), «рідномовна освіта зарубіжних українців» (процес володіння сучасною українською літературною мовою зарубіжними українцями та її використання як засобу комунікації);

подальшого розвитку набули теоретичні положення лінгводидактики щодо навчання рідної / другої мови в полілінгвальному середовищі (психологічна підготовка учнів до вивчення мови; формування їхніх комунікативних умінь; організація рідномовного середовища і технологізація процесу навчання мови; відповідність змісту і дидактичного апарату рівню мовного розвитку школярів та ін.).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що в межах дослідження розроблено і впроваджено в навчальний процес спецкурс «Методика навчання рідної мови в полікультурному середовищі», підготовлено його навчально-методичне забезпечення та навчальні посібники «Українське шкільництво в Канаді», «Українська педагогічна преса Канади і рідномовне шкільництво в діаспорі».

Матеріали дисертаційної роботи, її основні положення і висновки також використано під час викладання навчальних дисциплін «Історія педагогіки», «Педагогіка», «Педагогіка і психологія вищої школи», «Методика навчання української мови в початковій школі», «Етнопедагогіка», «Педагогіка української діаспори», студентами при написанні дипломних і магістерських робіт.

Представлені в дисертаційному дослідженні концептуально важливі ідеї лінгводидактив західної української діаспори, їх практичний досвід навчання

української мови в полілінгвальному середовищі можуть бути використані в Україні з метою удосконалення нормативно-правової бази і розроблення навчально-методичного забезпечення навчання української мови як державної та іноземної; підготовки майбутніх учителів української мови та літератури, учителів початкових класів; у діяльності загальноосвітніх навчальних закладів та інститутів післядипломної педагогічної освіти; для подальшого компаративного вивчення особливостей розвитку теорії і практики рідномовної освіти українців у діаспорі та Україні в процесі практичної реалізації Концепції мовної освіти в Україні.

Результати дослідження впроваджено в навчально-виховний процес Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (довідка від 22 червня 2015 р. № 1210); Київського національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова (довідка від 13 травня 2015 р. № 16/15), Мукачівського державного університету (довідка від 11 червня 2015 р. № 4208), Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка від 23 червня 2015 р. № 1565/01); Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (довідка від 16 червня 2015 р. № 346); Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (довідка від 22 червня 2015 р. № 17/15 – 1740).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним дослідженням, у якому представлено наукові результати, отримані автором особисто. У навчальному посібнику [2] автором підготовлено підрозділи 2.1.3, 2.1.4, 4.1, 5.2, у навчальному посібнику [3] – підрозділ 1.3, 2.2. Наукові узагальнення співавторів статей [10], [12] у дисертації не використовувалися.

Апробація результатів дослідження здійснювалася на 30 наукових, науково-методичних, науково-практичних конференціях різного рівня:

міжнародних: «Підготовка вчителя початкової школи в умовах нової парадигми освіти» (Київ, 2004), «Діаспора як чинник утвердження держави України у міжнародній спільноті» (Львів, 2006), «Українська діаспора: історичні пошуки, еміграційні явища, культурно-мистецькі набутки, функціонування наукових установ» (Ніжин, 2006), «Українська освіта у світовому часопросторі» (Київ, 2007), «Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті. Українська діаспора у світовій цивілізації» (Львів, 2008), «Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти: історія, теорія, практика» (Чернівці, 2008), «Трансформації сім'ї у сучасному світі» (Чернівці, 2010), «Актуальні проблеми підготовки педагогічних кадрів до роботи з дітьми і молоддю в полікультурному середовищі європейських країн» (Чернівці, 2010), «Українознавство у світовому гуманітарному просторі» (Київ, 2010), «Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті: сучасний вимір, проекція в майбутнє» (Львів, 2010), «Освіта дошкільна і початкова в контексті викликів ХХІ століття» (Гданськ, Польща, 2010), «Розвиток особистості та професіоналізму фахівця в системі неперервної освіти в контексті викликів ХХІ століття» (Чернівці, 2011), «Культурно-історична спадщина Польщі та України як чинник розвитку полікультурної освіти» (Київ-Хмельницький, 2011),

«Виховання в родині: контексти історичний і сучасний» (Єлена Гура, Польща, 2012), «Світове українство як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті «...землякам моїм в Україні і не в Україні ...» (Львів, 2013), «Формування рідномовної особистості в багатоступеневій системі освіти: досвід, реалії, перспективи» (Івано-Франківськ, 2013), «Педагогічна освіта і наука в умовах класичного університету: традиції, проблеми, перспективи» (Львів, 2013), «Українська мова у світі» (Львів, 2014);

міжнародних педагогічних читаннях: «Українська педагогічна наука у контексті сучасних цивілізаційних процесів» (Івано-Франківськ, 2011), «Розвиток української та польської освіти і педагогічної думки (XIX–XXI ст.): тематичне засідання «Діяльність громадських й культурно-освітніх товариств як чинник розвитку українського та польського шкільництва» (Львів, 2011); «Розвиток української та польської освіти і педагогічної думки (XIX–XXI ст.). Теорія і практика опікунської педагогіки в Україні та Польщі (XIX–XXI ст.)» (Львів, 2014), «Освіта дорослих в Польщі та Україні XIX–XXI ст.» (Вроцлав, Польща, 2014), «Розвиток української та польської освіти і педагогічної думки (XIX–XXI ст.). Приватна освіта в Україні і Польщі: історико-педагогічні аспекти становлення, сучасний стан і перспективи розвитку» (Львів, 2015);

всеукраїнських: «Джерельна та історіографічна основа сучасних історико-педагогічних досліджень» (Хмельницький, 2013), «Розвиток системи освіти України у контексті викликів сучасності» (Хмельницький, 2013), «Актуальні проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи в умовах гуманізації вищої освіти» (Хмельницький, 2014), «Духовні витоки Поділля: митці в історії краю» (Хмельницький, 2014), «Реформування освітньої системи в Україні в контексті європейської інтеграції» (Львів, 2014), «Духовні витоки Поділля: науковці в історії краю» (Хмельницький, 2015);

регіональних: «Мова і світ: сучасні тенденції викладання іноземних мов у вищій школі» (Дніпродзержинськ, 2013).

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки дисертації викладено у 70 наукових працях, серед яких: 1 монографія, 2 навчальних посібники, 45 статей у наукових фахових виданнях, з яких 5 опубліковано у збірниках, що індексуються в міжнародних наукометричних базах, 5 статей у зарубіжних виданнях, 17 публікацій у збірниках матеріалів міжнародних, всеукраїнських та регіональних науково-практичних конференцій.

Кандидатську дисертацію з теми «Педагогічна діяльність Івана Боднарчука в контексті розвитку українського шкільництва в Канаді» захищено у 2001 р. за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. Її матеріали в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (695 позицій, з них – 64 іноземними мовами), 22 додатків. Повний обсяг дисертації 479 сторінок, з них 368 сторінок основного тексту. Робота містить 15 таблиць, 1 рисунок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, вказано на її взаємозв'язок з науковими програмами, планами, темами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження; встановлено його хронологічні та територіальні межі; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; подано відомості про особистий внесок здобувача, апробацію та упровадження результатів наукового пошуку, публікації, структуру й обсяг роботи.

У першому розділі – *«Соціокультурні детермінанти формування україномовного середовища в українській діаспорі англomовних країн (XX – початок XXI століття)»* – охарактеризовано джерельну базу та розкрито історіографію проблеми дослідження, обґрунтовано теоретико-методологічні засади, проаналізовано соціокультурні передумови формування україномовного середовища в українській діаспорі англomовних країн у XX – на початку XXI ст.

Здійснений аналіз автентичної джерельної бази дав можливість у контексті сучасної історико-педагогічної методології виокремити для проведення об'єктивного, науково виваженого дослідження процесу розвитку в англomовному середовищі теорії і практики навчання рідної мови закордонних українців 7 проблемно-тематичних груп історичної, лінгвістичної, педагогічної літератури: I – праці вчених, громадських діячів та педагогів української діаспори, вітчизняних науковців досліджуваного періоду, в яких розкриваються суспільно-політичні та соціально-культурні передумови формування і діяльності українських спільнот у США, Канаді, Великобританії та Австралії як основного носія української мови в діаспорі; II – праці, присвячені дослідженню процесу становлення та розвитку системи рідномовного шкільництва українців в англomовних країнах як головного засобу навчання української мови молодій генерації закордонних українців; III – праці лінгводидактів західної української діаспори, в яких розкрито теоретичні засади навчання української мови в полілінгвальному соціумі, виокремлено й обґрунтовано найбільш поширені та ефективні принципи, форми, методи і засоби навчання української мови як рідної і як другої в англomовному середовищі держав проживання українців; IV – програми, навчальні плани, інструктивні листи, методичні рекомендації, що розкривають нормативно-правові основи навчання української мови в середовищі західної діаспори («Рідна школа. Програми навчання і виховання», «Програми навчання і виховання», «Шкільні програми українських шкіл та курсів українознавства», «Програми навчання української мови», «Програми навчання для українських шкіл в Австралії», авторські програми А.Горохович, М.Савдик); V – підручники, навчальні і наочні посібники для вивчення української мови в системі рідномовного та державного шкільництва англomовних країн упродовж досліджуваного періоду. Цей масив джерел наукового дослідження найрізноманітніший і кількісно найбільший, позаяк охоплює понад столітній період – перші підручники для навчання української мови в Канаді з'явилися в 1911 р.; VI – автентичні матеріали, в яких висвітлено практичний досвід навчання

української мови в системі рідномовного шкільництва українців західної діаспори та англомовних країн їх проживання; VII – праці вітчизняних учених, що розкривають особливості функціонування української мови в діаспорі та незалежній Україні, її мовну політику і взаємозв'язки із українським зарубіжжям.

У розділі розкрито роль загальнонаукових гносеологічних принципів історизму, об'єктивності, поєднання логічного та історичного, системності та комплексу педагогічних підходів і методів історико-педагогічної науки (етнопедагогічний, полікультурний, аксіологічний, синергетичний, діяльнісний) у виконанні дослідницьких завдань, об'єктивному аналізі джерельної бази та розкритті теми дослідження.

Визначено концепцію дослідження, яка полягає в тому, що рідномовна освіта є визначальним чинником формування особистості і виконує комунікативно-навчальну, освітню, виховну та розвивальну функції, а як складова освітньої політики етнічної спільноти та держави являє собою базовий компонент освіти особистості, формування її комунікативної компетенції. Історико-педагогічне вивчення розвитку теорії і практики навчання українців рідної мови у системі етнічного шкільництва і державних навчальних закладах країн проживання забезпечує цілісність дослідження і можливість отримати змістовну, культурологічну та прогностичну інформацію для визначення тенденцій і шляхів удосконалення цієї освітньої галузі.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що підвищення ефективності рідномовної освіти українців в Україні і діаспорі може бути досягнуто за умов: цілеспрямованої мовної політики країн проживання та етнічної спільноти; наукового узагальнення теорії і практики навчання рідної мови в полілінгвальному соціумі, обґрунтування тенденцій їх еволюції; інтегрування до змісту підготовки вчителів рідномовного шкільництва досвіду педагогів західної української діаспори, забезпечення його творчого розвитку в сучасному україномовному освітньому просторі.

У формуванні змісту поняття «українська діаспора» основоположним визнано володіння її членами рідною / українською мовою як головною ознакою етносу в полілінгвальному середовищі. У цьому ж контексті запропоновано авторські дефініції термінів «рідна мова» (для зарубіжних українців) та «рідномовна освіта зарубіжних українців».

Виявлено соціокультурні передумови формування рідномовного середовища українців провідних англомовних країн світу – США, Канади, Австралії, Великобританії. Встановлено, що основним чинником цього процесу була українська діаспора, яка сформувалася впродовж досліджуваного періоду завдяки чотирьом хвилям імміграції українців (I – кінець XIX – початок XX ст.; II – 20 – 30-ті рр. XX ст.; III – 40-ві – 50-ті рр. XX ст.; IV – початок 90-х – до сьогодні). Перший і другий періоди в контексті досліджуваної проблеми стосуються лише Канади і США, два останні охоплюють Австралію і Великобританію. Доведено, що як консолідовані мобільні етнічні спільноти українські громади цих держав сприяли розширенню сфери побутування рідної мови шляхом організації її вивчення в системі українського та державного

шкільництва, утвердження як засобу спілкування в родині, етнічних релігійних, громадських, культурно-просвітницьких, професійних, молодіжних і дитячих організаціях, об'єднаннях, товариствах та установах, а також видання творів художньої літератури, заснування етнічних періодичних видань тощо.

Важливим чинником впливу на функціонування української мови в середовищі західної діаспори, розвиток теорії і практики її навчання в системі етнічного, і, особливо, державного двомовного шкільництва стала державна мовна політика і мовна політика у сфері освіти. Оскільки США і Канада як державні об'єднання формувалися завдяки припливу іммігрантів, їх уряди прагнули прискорити процеси асиміляції та інтеграції поселенців. Сприяла цьому і мовна політика, яка віддавала пріоритет навчанню англійської мови. У Канаді та Австралії в 1970–1980-х рр. офіційно проголошено політику культурного розмаїття (багатокультурності / мультикультуралізму), що давала можливість національним меншинам розвивати рідну культуру, вивчати рідну мову і користуватися нею в різних сферах суспільного життя. У США 1972 р. прийнято закон про вивчення й збереження етнічної спадщини населення країни. Починаючи з 1986 р. двомовна програма, метою якої була підтримка мов етнічних меншин, почала діяти й у Великобританії. Однак і в таких умовах українська мова виявилась нездатною конкурувати з домінуючою мовою країн поселення.

Наголошено на тому, що головним чинником формування рідномовного простору зарубіжних українців стала система українського шкільництва. Так, у Канаді діють дитячі садочки, рідні (початкові) школи, курси українознавства, бурси / інститути, у США – садочки, класи передшкілля, парафіяльні школи і школи українознавства, в Австралії, Великобританії – садочки та школи українознавства.

Зазначається, що в Канаді, крім рідномовного шкільництва, в провінціях Альберта, Манітоба та Саскачеван функціонують двомовні державні середні школи, де українською мовою половину навчального часу викладаються такі навчальні предмети, як українська мова, суспільствознавство, здоров'я, музика, мистецтво, фізичне виховання, а в католицькій системі – ще й релігія. Однак у цих школах відсутнє етнічно рідномовне середовище як головний засіб набуття комунікативних компетенцій, оскільки мовою спілкування поза класом залишається державна / офіційна, якою користується більшість учителів та учнів. Загальною проблемою українського шкільництва в англomовних країнах є невпинне скорочення контингенту учнів та зниження рівня їхнього мовного розвитку.

У висновках до розділу констатовано, що проблема рідномовної освіти зарубіжних українців в умовах західної діаспори впродовж ХХ – початку ХХІ ст. в українській історико-педагогічній науці не розглядалася. Доцільність і актуальність її дослідження зумовлена необхідністю вивчення досвіду навчання української мови в полікультурному середовищі і виявлення можливостей його використання в освітньому просторі України. Встановлено, що основними чинниками, які впливали на поширення української мови в англomовних країнах, були етнічні спільноти українців, мовна політика держав

поселення та рідномовне шкільництво.

У **другому розділі** – «*Теоретичні засади навчання української мови в західній діаспори*» – розкрито особливості функціонування рідної /української мови зарубіжних українців у полілінгвальному середовищі, обґрунтовано теоретичні засади рідномовного навчання українців у полікультурному соціумі, проаналізовано лінгводидактичні підходи до рідномовної освіти українців в умовах англійського білінгвізму.

Ретроспективний історико-педагогічний аналіз наукової літератури та реалій життєдіяльності зарубіжних українців в англomовних країнах засвідчив, що українська мова в умовах діаспори є одним із головних чинників її утворення та функціонування. Встановлено, що з перших років поселення українців у Канаді і США їхня етнічно рідна мова опинилася під сильним тиском домінуючої в цих державах англійської мови як офіційної мови спілкування та здобуття освіти і поступово втрачала своїх носіїв. Найбільш прискореними темпами відбувалася асиміляція українців в Австралії та Великобританії. Ці процеси спричинені мовною політикою країн поселення та ставленням зарубіжних українців до вибору мови спілкування в родині, етнічній спільноті, громадському і професійному середовищі.

Акцентовано увагу на тому, що в мовній діяльності українців західної діаспори застосовуються два основних підходи: комунікативний, що забезпечує практичне використання української мови як засобу спілкування в різних мовленнєвих ситуаціях (сім'я / родина, церква, рідномовна школа, громадські культурно-просвітницькі, професійні та молодіжні організації, об'єднання і товариства), стосунках з українцями в Україні й інших державах проживання, та ідеологічний, що засвідчує належність носія мови / мовця до української спільноти і вибір української мови для спілкування як вияв мовної свідомості, що формується в процесі цілеспрямованого виховання в етнічній громаді. За цих обставин на початковому етапі навчання української мови необхідно застосувати модель «рідна мова – не близькоспоріднена мова або неспоріднена іноземна мова», на вищому етапі можуть вивчатися будь-які мови.

В умовах західної діаспори в досліджуваний період українська мова зазнавала потужного впливу англійської мови на фонетичному, лексичному та синтаксичному рівнях, що загалом негативно позначалося на культурі мовлення зарубіжних українців. Зокрема, найсильніший вплив англійської мови відчувався на лексичному рівні. Зумовлено це здебільшого тим, що українська мова, обмежена в англomовних країнах внутрішньоетнічним використанням, значно послабила зв'язки з більшою частиною лексики, яка не ввійшла до активного щоденного словникового мінімуму носіїв. У результаті цих впливів у їхньому мовленні утворилися своєрідні різновиди мови.

Аналіз наукової літератури засвідчив, що в першій половині ХХ ст. навчання української мови у США і Канаді здійснювалося за дидактичними принципами, які з урахуванням полікультурного середовища їх реалізації запропонував І. Огієнко (науковість знань, свідомість засвоєння, міцність, простота, чіткість, ясність викладу навчального матеріалу, культуровідповідність як засіб включення школярів в етнокультурне

середовище, індивідуальний підхід з урахуванням рівня володіння учнем мовою, емоційність подання виучуваного матеріалу і, найголовніше, дотримання норм української літературної мови).

У рідномовному навчанні зарубіжних українців цього періоду активно використовувалися форми, запропоновані С. Русовою, – усна розмовна мова (перекази, оповідання, монологи, запитання та відповіді на них, виклади), книжка (підручники, граматики, читанки, реферати, художня та науково-популярна література), графіка (малюнок, письмо, карти, діаграми тощо), а також ураховувалися її настанови стосовно емоційності, образності у викладанні нового навчального матеріалу. Цінними були рекомендації вченої і щодо необхідності ґрунтовного засвоєння граматичної будови української мови, оскільки вона найменше зазнає впливу англійської мови, та формування культури мовлення зарубіжних українців у полілінгвальному середовищі.

Зазначається, що в середині 1950-х рр. у західній українській діаспорі розпочався новий етап у теоретичному обґрунтуванні навчання української мови в англomовному соціумі. Цей підхід започаткували педагоги В. Барагура, А. Горохович, Е. Жарський, Ф. Задеснянський, Д. Кислиця, В. Луців, І. Петрів та ін., які заклали наукові основи навчання рідної мови зарубіжних українців в англomовному освітньому просторі Австралії, Великобританії, Канади і США. В працях цих науковців обґрунтовано ідеї і пропозиції щодо організаційного зміцнення українського шкільництва та науково-методичного забезпечення навчання української мови в системі етнічного шкільництва, формування в учнів рідних шкіл і курсів українознавства мотивації до вивчення української мови. Основними в мовній освіті було визначено наступні принципи: виховного навчання, свідомості, науковості, систематичності навчання, активності учнів, наочності, доступності знань і врахування вікових особливостей учнів, міцності засвоєння знань, самостійності, наступності, послідовності, концентрації, зацікавлення навчальним матеріалом тощо. Для їх реалізації рекомендовано використовувати такі форми навчання, як збірна, індивідуальна та самостійна, викладова (акроматична) / лекційна, розпитна (ероматична) та геврестична (проблемно-пошукова). Для підвищення ефективності навчального процесу застосовувалися і специфічні прийоми навчання мови (паралельне ознайомлення з текстами різних типів; опора на зразок і малюнок; зіставлення науково-популярного і художнього опису на одну й ту саму тему; складання опису за опорними словами та початком) залежно від мети, теми, завдання, навчальної дисципліни, ситуації в класі та інших факторів, що забезпечують успішність роботи вчителя і учнів.

У дисертації виокремлено педагогічні умови, дотримання яких учителем та учнями сприяє співробітництву і співтворчості у процесі навчання мови. До них належать: часткове надання допомоги учням (якщо в цьому є потреба) на певному етапі їхньої самостійної творчої діяльності; демонстрація вчителем власних творчих робіт, їх обговорення з учнями; висловлення віри у творчі можливості учнів, ставлення до них як до повноцінних партнерів, прагнення до взаєморозуміння; щирість поведінки вчителя: вміння відкрито радіти успіхам своїх учнів, співчувати невдачам і визнавати свої поразки; володіння своїми

емоціями, виявлення емоційної реакції на творчий пошук школярів, підтримання їхнього інтересу до творчості.

Зважаючи на ступінь нарощування труднощів у процесі навчання учнів-початківців другої мови, вчителі прагнуть виокремити певні види найбільш доступних для розуміння дітей молодшого шкільного віку мовленнєвих ситуацій, серед яких – реальна мовленнєва ситуація; мовленнєва ситуація, побудована на основі прочитаного тексту; мовленнєва ситуація, побудована на основі спеціально дібраного ілюстративного матеріалу; уявна мовленнєва ситуація.

Наголошено на тому, що найважливіша особливість сучасного навчання мови в поліетнічному соціумі / білінгвальному середовищі – його спрямованість на те, щоб навчити учнів не лише засвоєнню лексичного багатства мови, а й активно використовувати його в соціальних ситуаціях, які зазнають постійних змін.

У рідномовній освіті зарубіжних українців особливого значення лінгводидакти (М. Дейко, Д. Кислиця, І. Петрів, С. Ціпивник, Б. Шкандрій) надавали психологічній підготовці учнів до сприймання української мови як другої, формуванню у них позитивного ставлення до національної групи, мова якої вивчається, оскільки саме такий підхід забезпечує успішне оволодіння другою / чужою мовою.

Обґрунтовано, що мовна політика урядів Австралії, Великобританії, Канади і США була спрямована на впровадження негативної двомовності, тобто заміну рідної мови іншою, якій віддаються переваги як більш значущій – офіційній, державній, панівній. Такий підхід, урешті-решт, призводив до мовної асиміляції етнічних меншин і утвердження англійської як мови більшості населення держави, не обов'язково державної чи офіційної.

Аналіз наукової літератури підтвердив положення зарубіжних українців (Б. Білаш, М. Єнкала, С. Зошук, З. Квіт, П. Ковалів, В. Луців, Яр Славутич, Д. Чопик), що українська етнічна меншина в полілінгвальному середовищі інших держав цілком природно повинна бути двомовною, тобто володіти рідною мовою і мовою країни проживання. У навчанні української мови як рідної / другої в умовах діаспори найбільш ефективним є розмовний метод, основою якого є діалоги. Це підтверджує практичний досвід таких педагогів, як С. Васишин, Т. Горбунцова, М. Дейко, М. Савдик, П. Сембалюк, Яр Славутич, Р. Франко, С. Ціпивник та ін., які активно впроваджували в навчальний процес інноваційні педагогічні технології, що забезпечували формування комунікативних компетенцій та набуття лінгвістичних знань з української мови.

У висновках до розділу зазначено, що українська мова в діаспорі перебуває під сильним тиском англійської, оскільки її побутування залежить насамперед від вибору зарубіжними українцями мови спілкування та мовної політики країн проживання. Теоретичні засади її вивчення становили положення лінгводидактів західної діаспори (І. Огієнко, С. Русова, М. Дейко, В. Луців, Д. Кислиця, І. Петрів, Яр Славутич, Б. Шкандрій та ін.).

У **третьому розділі** – *«Організаційно-педагогічні основи генези*

рідномовної освіти зарубіжних українців» – здійснено аналіз становлення та розвитку лінгводидактики рідномовної освіти в українській діаспорі США і Канади (перша половина ХХ ст.), формулювання мети та визначення змісту навчання української мови в системі рідномовного шкільництва зарубіжних українців (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.), висвітлено процес удосконалення організаційно-дидактичних засад рідномовної освіти українців у західній діаспорі та підготовки педагогічних кадрів для системи українського шкільництва в англomовних країнах.

Обґрунтовано два періоди розвитку лінгводидактики рідномовної освіти українців в англomовних країнах. Перший – (початок ХХ – 40-і рр. ХХ ст.) – характеризується емпіризмом у навчанні української мови в рідномовному шкільництві українців США і Канади. Протягом першого етапу (початок ХХ – 10-ті рр. ХХ ст.) навчання здійснювалося учителями без належної освіти, за застарілими підручниками та в приміщеннях без відповідної матеріальної бази. Головним завданням українських шкіл було навчити дітей розмовляти, читати і писати українською мовою, дати елементарні знання лінгвістичних понять. Другий етап – (20-40-ві рр. ХХ ст.) – позначений зміцненням організаційної структури рідномовного шкільництва, появою кваліфікованих педагогів, які прибували з українських земель у міжвоєнний період, використанням підручників з України, адаптованих для навчання діаспорних школярів, і методичних напрацювань відомих українських педагогів І. Огієнка, С. Русової та ін. Завершило цей етап видання в Канаді перших оригінальних підручників для рідномовного шкільництва в діаспорі: українською мовою «Нової початкової читанки» та англійською «Української граматики» І. Шклянки (1944 р.). Підручник з граматики канадського педагога відкрив новий напрям у розвитку української лінгводидактики – навчання української мови як іноземної.

Виявлено, що зміст навчання української мови у початкових класах становив систему мінімізованих знань із орфоєпії (фонетики), лексики, орфографії та граматики, а також текстів, завдань і вправ, які забезпечують інтелектуальний розвиток, формування вмінь усного та писемного мовлення, в тому числі комунікативного, а також морально-етичних навичок та культурних і національно-світоглядних уявлень учнів. При цьому головна увага зосереджувалася не на роботі з підручниками, яких здебільшого не вистачало, а на розвитку усного мовлення, оскільки досить часто учні рідних шкіл не спілкувалися вдома чи в докiллі українською мовою, для багатьох із них вона вже стала другою і вивчалася, як правило, після офіційної / державної мови або паралельно з нею. У наступних класах поглиблено вивчалася фонетика, граMATика, правопис, стилістика, зверталася увага на розвиток культури писемної мови, вдосконалення комунікативних умінь школярів. Основними засобами навчання були мовна діяльність учителя, букварі і читанки, а в старших класах і художні твори українських письменників.

З'ясовано, що розвитку теорії і практики навчання української мови сприяло запровадження 1944 р. у Саскачеванському університеті некрeditованого курсу української мови, викладання якого забезпечив

професор К. Андрусин, та видання в 1947 р. Інститутом П. Могили в Саскатуні (Канада) першої в західній діаспорі програми навчання української мови, що передбачала оволодіння її змістом на початковому, основному і вищому рівнях в усній та писемній формах.

Другий, науковий період у генезі рідномовної освіти та її лінгводидактики в діаспорі розпочався з 1950-х рр. і триває до сьогодні. У ньому виокремлено три етапи. Перший етап (50–60-ті рр. ХХ ст.) характеризується цілеспрямованими пошуками професійних педагогів та вчених науково-методичних засад організації навчального процесу у сформованій системі українського шкільництва, яка включала дошкільні установи, початкову і середню ланку українознавчої освіти (рідні школи, курси та школи українознавства) та вищу освіту (кафедри, відділи, департаменти, центри українознавства і слов'янознавства університетів) у США, Канаді, Австралії. Розроблені в цей час навчальні плани чітко визначили структуру закладів освіти, порядок і принципи їх діяльності, перелік навчальних дисциплін. Важливим здобутком цього етапу стало укладання програм з української мови та їх забезпечення підручниками діаспорних педагогів. Другий етап (70–80-ті рр.) позначений змінами в діяльності державного шкільництва країн проживання українців, новими підходами до організації діяльності освітньої галузі (індивідуалізація, диференціація, технологізація), впровадженням двомовного навчання. Це зумовило появу вдосконалених програм, що відповідали тогочасним психолого-педагогічним вимогам, підготовки підручників, розрахованих на навчання української мови як іноземної, та відповідного дидактичного забезпечення. Основною метою відповідно до цих програм було визначено: навчити дітей говорити українською мовою; ознайомити учнів з її основними законами; навчити цією мовою спілкуватися, висловлювати свої думки, почуття; допомогти здобути українознавчу освіту; пізнати українську культуру. Підручники з української мови побудовані на науковій основі, охоплюють теми з фонетики, граматики, лексики, синтаксису, стилістики, тобто спрямовані на розширення лінгвістичних знань та умінь користуватися ними в різноманітних ситуаціях спілкування. Особлива увага зверталася на вдосконалення комунікативних умінь школярів та розвиток культури писемної мови.

Нова парадигма рідномовної освіти, сформована з урахуванням тогочасних суспільних викликів, зумовила виокремлення третього етапу еволюції української лінгводидактики в діаспорі (90-ті рр. ХХ. – поч. ХХІ ст.). Цей етап відзначається створенням уніфікованих навчальних програм з української мови, введенням у навчальний процес нових інформаційних технологій, зокрема і дистанційного навчання, підручників нового покоління, в тому числі й електронних, аудіовізуальних засобів навчання.

У навчанні мови з урахуванням структури школи (одно-, двокласова і більше) та наявності відділів (класів), особливо «злучених» (об'єднаних), активно використовувалися колективна, індивідуальна та самостійна форми пізнавальної діяльності учнів, урізноманітнювалися прийоми і засоби її організації (використання дидактичних ігор, змагань, наочності, моделювання

цікавих життєвих ситуацій, бесіди та діалоги на актуальні теми, інтеграція змісту українознавчих дисциплін, створення ситуації успіху через ігри, загадки, забави тощо)

З'ясовано, що на початковому етапі навчання української мови в досліджуваній період дістали поширення аналітико-синтетичний, словний методи, а із середини 1960-х рр. – «метод осередків заінтересовання», розмовний метод, активним прихильником і популяризатором якого був Яр Славутич і який активно впроваджували в англomовних країнах педагоги рідномовного шкільництва впродовж наступних десятиліть.

Ефективне використання цього методу відбувається за таким алгоритмом: учитель показує речення; учні повторюють його спочатку хором (оскільки вони почуваються впевненіше), а потім поодиноці; учитель шліфує вимову; учень повторює, в разі потреби – двічі або й тричі; після цього, читаючи діалоги, учні грають свої ролі по черзі – один запитує, другий йому відповідає. При цьому вчитель пильнує, щоб кожен учень мав змогу запитувати й відповідати почергово. Якщо школа має лінгфонну лабораторію, то роль учителя може відігравати платівка або касета із записом діалогу, на якій є назви речень для повторення. Основна різниця між традиційним і розмовним методами навчання мови полягає в тому, що за традиційним методом навчання починають із граматики, а за розмовним – з розмови і закінчують граматиною.

Педагоги діаспори у процесі навчання української мови зважають на те, що в різних обставинах вживаються різні варіанти мовлення. На вибір стилю мовлення впливає те, якої відповіді (чи реакції) від вас очікують. Діти ефективно використовують свої знання мови тоді, коли пристосовують їх до тих цілей, що вони задумали, до теми або предмета обговорення та до тієї аудиторії, яка їх слухає або читає. Дуже важливе значення мають і обставини, в яких відбувається спілкування. Тим, що має бути сказане чи написане, керують загальноприйняті норми та умовності. Щоб учні отримали теоретичні знання, досконало оволоділи розмовною українською мовою, навчання повинно бути систематичним, послідовним, цікавим і, головне, забезпечувати остаточний результат. Адже, згідно із сучасними підходами вивчення мови вимагає вироблення і розвитку чотирьох складових елементів: слухання і читання (з метою використання знань і думок інших людей), бесіди і письма (спроби вираження своїх думок і почуттів). Реалізувати їх в умовах іншомовного оточення, де всі спілкуються державною / офіційною мовою надзвичайно складно. І все ж українські вчителі загалом справляються із цим завданням, хоч неоднаково на всіх рівнях і в різних державах проживання українців.

Лінгводидактичні напрацювання провідних учених і педагогів рідномовного шкільництва, оприлюднені в публікаціях тогочасної діаспорної педагогічної преси («Учительське слово», «Рідна школа», «Український учитель в Канаді», «Рідношкільник», «Життя і школа» та ін.), суттєво збагатили теорію та практику рідномовної освіти зарубіжних українців другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

Доведено, що ефективність навчання рідної мови українців у діаспорі безпосередньо залежала від наявності відповідного кадрового потенціалу та

його професійної компетентності. Процес навчання української мови в першій половині ХХ ст. у Канаді і США забезпечували вчителі, які приїхали з України чи здобули фахову освіту в педагогічних школах і семінаріях країн поселення. Свою професійну діяльність у державних школах вони поєднували з працею в системі українського рідномовного шкільництва, виконуючи одночасно обов'язки організаторів культурно-просвітницької роботи в етнічній громаді. Кваліфікаційний рівень учителя третього класу позбавляв їх права працювати в середніх школах, що породжувало плинність серед учителів рідномовного шкільництва і негативно позначалося на якості оволодіння учнями рідною мовою.

Докорінно змінилася ситуація у формуванні кадрового забезпечення українського шкільництва в англomовних країнах у другій половині ХХ ст. Педагогічну українознавчу освіту зарубіжні українці здобували в університетах Австралії, Канади і США, де вони отримували кваліфікацію бакалавра, магістра або доктора філософії зі спеціалізацією з українознавства чи української мови, а також у педагогічних школах, які діяли в системі українського шкільництва Австралії. Удосконаленню професійної компетентності українських учителів у західній діаспорі сприяли науково-педагогічні конференції, симпозіуми, семінари-практикуми, які проводили щорічно організатори рідномовної освіти на базі двомовних шкіл та вищих навчальних закладів.

Завдяки досягненню українських лінгводидактів у сфері організаційно-методичного забезпечення рідномовної освіти українців західної діаспори вдосконалювалася діяльність рідномовного шкільництва, збагачувалися форми, методи, прийоми і засоби навчання української мови та підвищувалася мовна компетентність підростаючих поколінь зарубіжних українців.

У висновках до розділу наголошено, що українська лінгводидактика в діаспорі пройшла два періоди розвитку – емпіричний та науковий; у навчанні мови широко застосовувалися аналітико-синтетичний, словний, розмовний методи. Констатовано прогресивні зміни в кадровому забезпеченні навчання української мови в діаспорі та вдосконаленні професійної компетентності вчителів.

У четвертому розділі – «*Етапи підручникотворення для рідномовної освіти українців у діаспорі*» – проаналізовано особливості та етапи створення підручників для навчання української мови в системі рідномовного шкільництва зарубіжних українців і державного двомовного шкільництва в Канаді.

У першій половині ХХ ст. у діяльності українських шкіл діаспори використовувалися видані в Україні підручники з української мови, букварі та читанки, які не завжди задовольняли учителів, учнів, оскільки не відображали реалій нового життя. На початку другої половини ХХ ст. для створення оригінальних підручників з рідної мови і читання в діаспорі було вироблено такі лінгводидактичні засади: відповідність навчальним програмам з української мови для певного класу / року навчання мови, відображення в змісті навчальних книг реальних умов проживання дітей, доступність, різноманітність тематики текстів та авторів, виховна спрямованість тексту з

акцентом на українознавчому аспекті, відповідність тексту сучасному рівню науки, наявність у підручниках великої кількості ілюстрацій, дидактично-методичних, виховних завдань та рекомендацій для урізноманітнення методів і прийомів навчальної діяльності учнів. Допоміжним матеріалом мали бути дидактично-методичні, виховні завдання та рекомендації, що давали можливість учителю урізноманітнювати методи і прийоми навчальної діяльності учнів та підвищувати її ефективність, розвивати інтелектуальні здібності школярів та формувати їхню етнічну свідомість.

Особлива увага зверталася на зовнішнє оформлення навчальних книг, їх логічну побудову, відповідний до віку учнів підбір шрифтів та ілюстрацій. Моральну основу підручників, насамперед букварів і читанок, мали становити християнська релігія, глибокі патріотичні засади, найсуттєвіші відомості з українознавства. Підручники повинні бути написані сучасною літературною українською мовою. Їх дидактичний апарат покликаний привчити учня самостійно мислити, розвивати техніку і культуру усної та писемної мови. Зазначимо, що ці засади є актуальними і сьогодні. Однак сучасні лінгводидакти пропонують авторам підручників враховувати ще й такі вимоги: логічність, лаконічність викладу теоретичної інформації, наявність засобів, що інтенсифікують процеси мислення і запам'ятовування (схеми, узагальнюючі таблиці, алгоритми); різноплановість і різнорівневість завдань для забезпечення активізації пізнавальної самостійності учнів; достатня кількість у підручниках текстів для формування досвіду емоційно-оцінного ставлення учнів до дійсності та мовотворчості; наближеність матеріалів підручників до реалій сучасного життя та функціонування української мови, підготовка учнів до конкретних мовленнєвих дій у полікультурному середовищі.

Водночас акцентувалася увага на виховній спрямованості підручників, оскільки метою навчання української мови у діаспорі є не лише розвиток комунікативних умінь і культури мовлення учнів, а й національне виховання підростаючих поколінь, формування в них любові до України, бажання примножувати її духовні скарби, брати активну участь у життєдіяльності етнічної спільноти.

З'ясовано, що творення підручників передбачало і вирішення певних проблем. Найголовніша з них полягала в необхідності мовної адаптації текстів для українських дітей в іншомовному світі, доступності мови художніх творів і дидактичного апарату, оскільки українська мова поступово відходила на друге за значенням місце у спілкуванні і поступалася мові проживання українців, тобто в нашому випадку англійській. Цю проблему лінгводидакти західної української діаспори намагаються розв'язати і в сучасних умовах, оскільки рівень мовної компетенції зарубіжних українців знижується.

У результаті порівняльного та системного аналізу виявлено, що зазначеним вище лінгводидактичним вимогам в основному відповідали букварі, читанки та підручники з української мови Л. Білецького («Рідне слово»), П. Волиняка («Буквар», «Барвінок», «Лани», «Київ», «Дніпро», «Запоріжжя», які виходили в 1950-х рр. і неодноразово перевидавалися в наступні роки), М. Дейко («Буквар», «Волошки», «Рідне слово», «Рідний край», «Про що тирса

шелестіла», «Євшан-зілля», які видавалися у Великобританії, але активно використовувалися і в українських школах Австралії, Канади, США), Л. Дєполович («Буквар»), К. Кисілевського («Слово рідне», «Вивчаймо українську мову» та ін.), І. Огієнка («Українська літературна мова»), Д. Кислиці («Грамматика української мови»), М. Матвійчука («Буквар», «Українська читанка»), П. Миролубного («Українська мова»), М. Овчаренко («Золоті ворота»), Б. Романенчука («Українська читанка», «Грамматика української мови»), Є. Чорнія («Грамматика української мови», «Українська мова»), І. Шклянки («Нова початкова читанка», «Українська грамматика»), створені для системи рідномовного шкільництва українців західної діаспори впродовж досліджуваного періоду.

Характерною ознакою цих навчальних книг були відповідність змісту, дидактичного апарату, оформлення, структури тогочасним досягненням педагогічної науки та лінгводидактики (використання основних принципів навчання та засад створення підручників й іншої навчальної літератури, вікових і психологічних особливостей учнів), урахування умов проживання учнів, рівня організації та методичного забезпечення навчального процесу в державних школах, наявність текстів національно-патріотичного та релігійно-морального змісту, високий виховний потенціал уміщених художніх та публіцистичних творів тощо. Водночас кожен автор у міру своїх можливостей та світогляду по-різному ставився і використовував досягнення української лінгвістики та лінгводидактики, твори українських радянських письменників, діячів науки і мистецтва. Зрештою, не всі автори враховували й вимоги директивних (дорадчих) освітніх органів у діаспорі.

Своєрідним доповненням до цих навчальних книг стали навчальні посібники, присвячені вирішенню найбільш складних лінгводидактичних проблем (С. Даюк, П. Ковалів, Я. Козловський, Б. Романенчук, Я. Рудницький, Д. Соловей, Ю. Шерех та ін.). Навчальні матеріали і дидактичний апарат, що входили до них, сприяли підвищенню інтересу учнів до навчання мови, забезпечували активізацію їх пізнавальної діяльності та полегшували розуміння і засвоєння лінгвістичних понять, їх практичне використання в усному і писемному мовленні.

Викладеним вище вимогам діаспорних дидактів загалом відповідають навчальні книги для початкової школи, видані в Україні. Тому Шкільна Рада Українського Конгресового Комітету Америки й Світова Координаційна Виховно-Освітня Рада рекомендують використовувати, наприклад, підручники «Рідна мова» М. Вашуленка та О. Мельниченко, «Буквар» М. Вашуленка та Н. Скрипченко, «Читанку» О. Савченко, а також удосконалені підручники й посібники діаспорних педагогів (О. Білаш, Н. Кулакова, Є. Федоренко, Н. Черняк та ін.). Однак не всі учні рідних шкіл мають відповідну мовну підготовку, аби користуватися ними в оволодінні українською мовою, що й спонукає авторів навчальних книг до їх подальшого вдосконалення з урахуванням вимог і особливостей сучасного стану української діаспори в англomовних країнах.

Зазначається, що в другій половині ХХ ст. українські педагоги західної

діаспори приділяли значну увагу створенню підручників з української мови англійською мовою для її навчання в системі державного шкільництва та університетах. Найбільшу активність у цьому процесі проявив професор Яр Славутич – палкий прихильник розмовного методу навчання мови в іншомовному оточенні, що давав можливість за короткий час опанувати розмовну мову і паралельно або згодом засвоїти граматику як основу формування комунікативної компетентності. За цією методикою побудовані всі його вісім підручників («Розмовна українська мова», «Розмовна мова за зорово-слуховою методою», «Українська мова для дітей» та ін.), що витримали по кілька видань і досі використовуються в навчальному процесі.

Усі ці підручники написані літературною мовою, містять діалоги, тексти для читання, що охоплюють добре знайоме учням середовище та різноманітні відомості про Україну, її історію і географію, художню літературу та культуру, прислів'я і приказки, основні граматичні положення, цікаві завдання для самостійної роботи. Побудовані підручники Яра Славутича з дотриманням принципів доступності, логічності, послідовності, систематичності викладу навчального матеріалу.

На засадах цього ж методу створені підручники С. Васишин («Дивися, слухай, говори»), Г. Мізь («Дивись і кажи»), підручники і робочі зошити з української мови Р. Франко, В. Лабач та С. Ціпівник для студентів канадських університетів.

Констатовано, що в 60–70-х рр. ХХ ст. в західній українській діаспорі видавались підручники, автори яких (О. Безушко, Б. Білаш, Я. Козловський, Н. Лаб'юк, В. Савчук, Н. Сартен, С. Чорній та ін.) дотримувалися традиційних теоретико-методичних засад навчання мови. Водночас ці підручники пронизані високою національною ідеєю, глибоким патріотичним почуттям, різноманітні за змістом.

Доведено, що найвагомішими досягненнями української лінгводидактики в діаспорі є програма та навчально-методичний комплекс «Нова» для 1-6 класів (автор О. Білаш), який включає серію навчально-методичних матеріалів для українського мовного розвитку учнів державних шкіл, методичні матеріали для вчителів та батьків школярів. Завдяки інноваційним лінгводидактичним підходам програма «Нова» набула поширення в українському шкільництві Австралії, Великобританії, Канади, США та інших країн.

Досягнення педагогів західної української діаспори в галузі творення підручників для навчання української мови в англomовному середовищі країн проживання забезпечили здійснення цього процесу в системі рідномовного шкільництва зарубіжних українців та двомовної державної системи освіти Канади і стали помітним надбанням української лінгводидактики.

У висновках до розділу стверджується, що вироблення дидактичних засад створення підручників для навчання української мови в діаспорі (доступність текстів для дітей, різноманітність їх змісту і дидактичного апарату, естетичне оформлення, виховне спрямування змісту, наявність довідкового матеріалу) сприяло появі різноманітних навчальних книг – букварів, читанок, підручників граматики, посібників. У процесі підручникотворення виокремлено два

періоди: 20–40-ті рр. – використання підручників, завезених з українських земель і перших підручників діаспорних педагогів (І. Шклянка, Ю. Шерех та ін.); 50-ті рр. ХХ ст. – початок ХХІ ст. – створення підручників педагогами західної діаспори для рідномовного та державного шкільництва. Їх використання в навчальному процесі давало можливість учителям урізноманітнювати форми, методи та прийоми пізнавальної діяльності учнів, домагатися глибокого засвоєння комунікативних умінь. Констатовано, що вони стали водночас помітним надбанням української лінгводидактики в діаспорі.

У **п'ятому розділі** – *«Розвиток рідномовної освіти українців у діаспорі та Україні (90-ті рр. ХХ – початок ХХІ століття)»* – розкрито основні напрями розвитку рідномовної освіти зарубіжних українців на межі століть, виокремлено й проаналізовано тенденції сучасного розвитку рідномовної освіти українців в Україні і західній діаспорі.

Виявлено, що в 90-х рр. ХХ – на початку ХХІ ст. розвиток рідномовної освіти українців у західній діаспорі зазнав сильного впливу англійської мови, але був спрямований на утвердження в навчальному процесі та повсякденному спілкуванні сучасної літературної української мови, яка надавала можливість її носіям спілкуватися з українцями в Україні та в інших державах поселення. За цих обставин організатори і педагоги українського шкільництва в Австралії, Великобританії, Канаді і США спрямували свої зусилля на вдосконалення змісту українознавчої освіти з урахуванням досягнень тогочасної науки, культури, лінгвістики й літературознавства та пошуки нових форм, методів і засобів здійснення навчально-виховного процесу в контексті трансформаційних процесів у світовій та вітчизняній педагогічній теорії і практиці.

На мотивацію вивчення української мови підростаючими поколіннями зарубіжних українців у цей період позитивно вплинуло впровадження в університетах англійських країн акредитованих курсів з української мови різного рівня опанування, української літератури, фольклору, методики викладання української мови як другої. Стимулювало цей процес в Австралії та Канаді зарахування результатів випускного іспиту з рідної мови в українських школах при вступі до університетів, які нараховували ще й додаткові бали (10% в Австралії або 4 кредити в Канаді).

Констатовано, що вживані заходи очікуваних етнічною спільнотою результатів у навчанні української мови не дали, оскільки тенденція до зменшення кількості учнів у системі рідномовного шкільництва посилюється. Не пригальмував цей процес і приплив четвертої хвилі імміграції, позаяк її учасники прагнуть якомога швидше інтегруватися в суспільство країн проживання.

З'ясовано, що соціокультурні та демографічні реалії в західній українській діаспорі, активізація асиміляції підростаючих поколінь спонукали українців акцентувати увагу на двомовній освіті молодшої генерації. Головним її ресурсним центром став Канадський інститут українознавчих студій, заснований в Альбертському університеті 1976 р., і, зокрема, педагогічний (згодом методичний) кабінет (тепер – центр) української мови. Його співробітниками підготовлено низку підручників і посібників для учнів та

вчителів, розроблено сучасні навчальні ресурси з використанням нових інформаційних технологій та інтернету. Найбільш широко в рідномовній освіті зарубіжних українців використовуються програма та навчально-методичний комплекс «Нова»; також навчальні книги та електронні засоби А. Біско, Д. Зазулі, І. Климків, Л. Лісової А. Надашківської, Ю. Шевчука та ін.

Важливим напрямом удосконалення теорії і практики навчання української мови в західній діаспорі є активізація науково-методичної роботи з педагогами українських рідних та державних шкіл. У її проведенні, крім традиційних учительських конференцій і семінарів, методичних курсів та науково-практичних конференцій, активно використовуються учительські професійні майстерні, навчальні семінари-тренінги, освітні портали для вчителів, інтернет-конференції тощо. Обмін досвідом роботи, координація співпраці українських педагогів англomовних країн сприяють розвитку системи рідномовної освіти діаспорних українців, посиленню її впливу на формування національної свідомості молоді та збереження її етнокультурної самобутності. Установлено, що впровадження досягнень сучасної лінгводидактики та інноваційних технологій навчання зумовили зміни в професійній діяльності вчителя / викладача української мови. Залежно від конкретних обставин та контингенту учнів чи студентів він виконує конструктивну, організаційну та комунікативну функції, що забезпечують інтенсивне засвоєння української літературної мови та її творче використання в реальних умовах життєдіяльності зарубіжних українців.

З'ясовано, що рідномовна освіта українців у незалежній Українській державі розвивається в рамках положень Конституції України та Закону України «Про мови». Проте українська мова, визнана державною як мова найбільшого корінного етносу, в цьому статусі через відсутність послідовності в реалізації державної мовної політики досі не утвердилася.

У розвитку теорії і практики навчання української мови в умовах західної діаспори та України виокремлено наступні спільні тенденції: залежність розвитку рідномовної освіти від державної мовної та освітньої політики; пошуки лінгводидактичних засад та ефективних педагогічних технологій навчання української мови в поліетнічному середовищі і розширення ареалу її побутування в умовах потужної агресії з боку англійської мови та підвищення соціального статусу в державах проживання; формування в українців позитивної мотивації до навчання української мови та використання її в суспільному й особистому житті, у різних сферах життєдіяльності; боротьба за чистоту мови та культуру усного і писемного мовлення, дотримання у всіх сферах її вживання сучасної літературної норми; використання мови як головного засобу формування національно свідомої, духовно багатого мовної особистості українця незалежно від умов проживання.

Схарактеризовано основні відмінності в розвитку рідномовної освіти українців в Україні і західній діаспорі: різний статус мови (в Україні – державна, в діаспорі – мова спілкування етнічної меншини в її соціумі); наявність природного мовного середовища (в Україні, як правило, українськомовне, в діаспорі – англomовне); державна підтримка освіти

національних меншин (в Україні – на законодавчому рівні, в діаспорі – на декларативному, дозвіллевому, а не заборонному); двомовність українців (в Україні – орієнтація на російсько-українську як вияв рівня національної свідомості, в діаспорі – на англійсько-українську як цілком природний засіб самоутвердження в країні проживання); функція рідної мови (в Україні – засіб здобуття освіти і професійного самоствердження, в діаспорі – засіб збереження етнокультурної самобутності, опанування духовними надбаннями української нації та спілкування зі світовим українством).

Констатовано, що в процесі дослідження виокремлено проблеми в розвитку рідномовної освіти українців в Україні і західній діаспорі, вирішити які можна спільними зусиллями вітчизняних і зарубіжних лінгводидактів, співпраця яких з кожним роком розширюється і загалом позитивно впливає на розвиток досліджуваного феномена. Цьому певною мірою можуть посприяти практичні методичні рекомендації щодо доцільності використання та впровадження історичного досвіду теорії і практики навчання української мови в західній діаспорі в сучасній системі освіти України.

Зробити належні висновки з аналізу цього процесу покликані всі українці як в Україні, так і поза нею. Позаяк у такому разі можна забезпечити перспективи розвитку української мови, виховати мовно свідому особистість справжнього українця, для якого рідна мова є основним засобом і умовою життєдіяльності, самоствердження і саморозвитку в умовах економічної, політичної та культурної глобалізації, розвитку економіки знань та інформаційно-комунікаційних технологій.

У висновках до розділу наголошено на тому, що соціокультурні та демографічні процеси в західній діаспорі спонукали українських педагогів до розширення двомовної освіти, використання в навчанні мови нових інформаційних технологій, системи інтернет, сучасних навчальних ресурсів, упровадження нових форм методичної роботи з учителями українських шкіл (учительські професійні майстерні, семінари-тренінги, освітні портали, інтернет-конференції тощо). Визначено й охарактеризовано спільне і відмінне в розвитку рідномовної освіти українців у діаспорі й Україні, виокремлено проблеми, що потребують спільного вирішення вітчизняними і зарубіжними лінгводидактами.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено нове вирішення проблеми навчання української мови в англomовному соціумі держав проживання українців, здійснено цілісне наукове дослідження генези теорії і практики рідномовної освіти українців в умовах західної діаспори у ХХ – на початку ХХІ ст., виявлено тенденції та перспективи її розвитку в провідних англomовних країнах і Україні. Одержані результати наукового пошуку засвідчили виконання поставлених завдань і дали підстави для формулювання таких висновків та рекомендацій.

1. Усебічний аналіз вітчизняних та зарубіжних науково-педагогічних праць, здійснений у дисертації, дав змогу розкрити причини еміграції українців

та здійснити її періодизацію, виокремити передумови формування етнічних спільнот українців у США, Канаді, Австралії та Великобританії; обґрунтувати роль української мови як головної ознаки етнічної громади та основи її життєдіяльності; дослідити становлення і розвиток українського закордонного шкільництва та діяльність його провідних педагогів; виявити особливості функціонування української мови в англomовному середовищі США та Канади, констатувати відсутність цілісного дослідження окресленої проблеми та доцільність використання ідей і методичних напрацювань зарубіжних українців в освітньому просторі України.

Для об'єктивного аналізу автентичної джерельної бази, систематизованої в семи проблемно-тематичних групах, використано загальнонаукові принципи історизму, об'єктивності, поєднання логічного та історичного, системності та історико-педагогічні підходи (системний, критеріальний, етнопедагогічний, полікультурний, аксіологічний, синергетичний, діяльнісний).

2. У контексті досліджуваної проблеми вдосконалено зміст понять «українська діаспора» - обов'язкове володіння діаспоритами українською мовою як основною етнічною ознакою, «рідна мова» – українська мова як етносоціокультурний феномен, що характеризує етнічну належність її носія і перебуває в постійному розвитку, «рідномовна освіта зарубіжних українців» як процес оволодіння сучасною українською літературною мовою зарубіжними українцями та її використання як засобу комунікації.

3. На основі аналізу наукових джерел у дисертації виокремлено й схарактеризовано об'єктивні суспільно-політичні та соціокультурні передумови формування рідномовного середовища українців західної діаспори впродовж ХХ – початку ХХІ ст. (діяльність етнічної спільноти українців, яка сформувалася завдяки чотирьом хвилям імміграції поселенців з українських земель; мовна політика країн поселення як засіб регулювання етнонаціонального розвитку, розробки оптимальних моделей міжетнічної взаємодії та запобігання виникненню конфліктогенних ситуацій; формування системи українського шкільництва, яка забезпечує навчання рідної мови в освітніх закладах різного рівня (дитячі садочки, класи передшкілля, рідні (початкові) школи, школи і курси українознавства, бурси / інститути, парафіяльні школи, педагогічні школи і курси, система державного двомовного шкільництва; забезпеченість педагогічними кадрами).

Виявлено, що особливості функціонування української мови в полілінгвальному середовищі визначали: особиста позиція / потреба мовця у виборі мови спілкування, що розширює або звужує сферу її побутування; ставлення етнічної громади до рідної мови як засобу формування громадських відносин, національно-мовної свідомості та консолідації спільноти; домінування англійської мови як соціального інституту, що забезпечує буденність / природність асиміляції носіїв національних мов; потужна мовна інтерференція з боку англійської мови на фонетичному, лексичному, морфологічному та синтаксичному рівнях.

4. Дослідженням встановлено, що впродовж першої половини ХХ ст. педагоги української діаспори користувалися положеннями лінгводидактики,

які обґрунтували І. Огієнко (принципи науковості, доступності, свідомості, систематичності, послідовності, наступності, міцності знань, емоційності, простоти і ясності викладу навчального матеріалу, виховуючого навчання, дотримання норм літературної мови), С. Русова (форми навчання рідної мови – усна розмовна мова, робота з навчальною літературою та графічними засобами; досконале володіння вчителем літературною мовою; формування культури мовлення дитини; образність, метафоричність мови; оволодіння граматикую як «алгеброю» мови тощо).

З'ясовано, що в другій половині ХХ ст. вироблення теоретичних засад рідномовної освіти українців діаспори пов'язане з діяльністю педагогів, які обґрунтували адаптовані до полілінгвального середовища принципи, методи, прийоми і засоби навчання рідної мови: І. Петрів (принципи свідомості навчання й активності учнів; науковості навчання; систематичності навчання; наочності; доступності знань і врахування вікових особливостей дітей; міцності засвоєння знань; самостійності; зацікавлення; концентрації та ін.); Д. Кислиця (дотримання норм літературної мови, принципів природовідності, наочності, зв'язку з життям, логічності, доступності, психологічна підготовка учнів до навчання другої мови та ін.); Н. Попіль (досконале володіння літературною мовою, емоційність, доступність виучуваного матеріалу, системність, врахування вікових особливостей учнів) та ін. Доведено, що в умовах офіційного білінгвізму та багатокультурності українськими лінгводидактами (Б. Білаш, С. Васишин, М. Дейко, М. Єнкала, П. Ковалів, П. Сембалюк, Яр Славутич, Д. Чопик) напрацьовано ефективну систему навчання етнічних мов (програми повного, неповного, раннього мовного заглиблення, серцева мовна програма, курс вивчення української мови як другої) та її навчально-методичний супровід (підручники, навчальні посібники, методичні комплекти). Аргументовано, що двомовна система в умовах білінгвізму забезпечує ефективність опанування мови на комунікативному рівні та формування мовної особистості зарубіжного українця.

5. Здійснено аналіз джерельної бази, за результатами якого виокремлено два періоди розвитку української лінгводидактики в західній діаспорі: І – (початок ХХ – 40-ві рр. ХХ ст.) – пошук ефективних умов навчання рідної мови в західній українській діаспорі, що базується на особистому досвіді педагогів; ІІ – (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.) – вироблення наукових засад розвитку рідномовної освіти зарубіжних українців в англomовних країнах.

З'ясовано, що зміст навчання української мови в західній діаспорі другої половини ХХ ст. визначений програмами та підручниками з української мови, букварями і читанками П. Волиняка, М. Дейко, К. Кисілевського, Б. Романенчука, М. Савдик та ін. Використання їх у навчальному процесі було спрямовано на формування лінгвістичних знань та комунікативних компетенцій учнів рідномовного шкільництва в англomовному середовищі країн проживання.

Доведено, що важливою умовою підвищення ефективності навчання української мови стала організація навчального процесу залежно від типу рідної школи, наявності в таких школах відділів (класів) та вчителів, навчально-

методичного забезпечення, структури навчальних занять. Перевага у навчанні віддавалася зорово-слуховому та ігровому методам, застосуванню інтерактивних технологій, урахуванню індивідуальних особливостей учнів та рівня володіння ними мовою, використання в з'єднаних класах збірної, індивідуальної та самостійної форм навчальної праці школярів.

Показано, що ефективність підготовки майбутніх учителів для рідномовного та державного шкільництва в західній діаспорі забезпечувало використання методів активного / інтерактивного, різнорівневого навчання, індивідуального і диференційованого підходів, рольових ігор, навчальних майстерень, модульних технологій, мікрвикладання, методичних презентацій, проведення педагогічної практики терміном від чотирьох місяців до повного навчального року залежно від університетської моделі підготовки вчителя.

6. У процесі дослідження встановлено, що в перші десятиліття в діяльності українських шкіл використовувалися підручники, видані в Україні, але вони не задовольняли ні вчителів, ні учнів. Для створення навчальних книг з урахуванням особливостей життєдіяльності діаспори вироблено певні лінгводидактичні вимоги: відображення умов проживання дітей, доступність, різноманітність тематики та авторів, виховна спрямованість текстів, відповідність їх сучасному рівню науки, наявність великої кількості ілюстрацій, дидактичного апарату розвивального характеру, підбір шрифтів та ілюстрацій, що відповідають віку учнів. Такі вимоги задовольняли підручники П. Волиняка, М. Дейко, Л. Дєполович, К. Кисілевського, П. Коваліва, Д. Кислиці, П. Миролюбного, М. Овчаренко, Б. Романенчука, С. Чорнія, І. Шклянки, Ю. Шереха та ін. З урахуванням цих вимог, але з акцентом на комунікативно-діяльнісному підході у навчанні української мови в державних двомовних школах на основі розмовного методу підготували підручники Яр Славутич, Р. Франко, С. Ціпівник, С. Васишин, Г. Мізь та ін. Навчальний матеріал у них побудований у формі діалогів, написаних нормативною українською літературною мовою, їх зміст вдало доповнюють відповідні сюжетні малюнки і тексти, що відображають події і явища середовища проживання учнів, з минулого і сьогодення України, життя канадських українців. Для розвитку творчих здібностей школярів запропоновано різні вправи, завдання, ігри, тексти пісень з нотами і ритмічні вправи до них. У системі державного шкільництва використовувалися також підручники Б. Білаша, О. Безушко, Я. Козловського, Н. Лаб'юка, Н. Мельник, О. Піп, В. Савчука, Н. Сартена, побудовані на традиційних теоретико-методичних засадах. Показано, що найважливішими здобутками теорії і практики навчання української мови в діаспорі на сучасному етапі є програма та навчально-методичний комплекс «Нова» (автор О. Білаш), який включає навчальні матеріали для мовного розвитку учнів, методичні матеріали для вчителів та батьків школярів.

У системі рідномовної освіти активно використовувалися навчальні посібники, в яких вирішувались найбільш складні лінгводидактичні проблеми (С. Даюк, П. Ковалів, Я. Козловський, Б. Романенчук, Я. Рудницький, Д. Соловей, Ю. Шерех та ін.).

7. У дисертаційному дослідженні визначено провідні напрями розвитку рідномовної освіти зарубіжних українців в англomовному середовищі досліджуваного періоду: оволодіння і використання української мови як засобу комунікації в етнічній спільноті; збагачення змісту, форм, методів і засобів рідномовної освіти зарубіжних українців у системі українського шкільництва; розширення спектру українознавчих дисциплін у системі рідно- та двомовного шкільництва; удосконалення мовно-методичної підготовки рідномовних учителів, пошук і впровадження нових форм і методів підвищення їхньої педагогічної майстерності та професійної компетентності. Виокремлено три основних види діяльності педагога: конструктивну, організаційну, комунікативну. В основу організації навчального процесу покладені принципи: комунікативної спрямованості, що передбачає функціональне розташування матеріалу, його реальну роль у практичному використанні; комплексного розвитку всіх видів мовної діяльності.

8. За підсумками дослідження розвитку теорії і практики навчання української мови в Україні і західній українській діаспорі виокремлено спільні тенденції (розвиток рідномовної освіти українців у контексті мовної політики держав проживання; розширення контактів учених, педагогів та громадських діячів України і української діаспори у сфері рідномовної освіти; пошук сучасних організаційно-педагогічних основ та науково-методичних підходів до навчання української мови; формування позитивної мотивації зарубіжних українців і громадян України до вивчення української мови, розширення сфери її вживання та підвищення соціального статусу; протистояння згубному впливу асиміляційних процесів, потужного впливу з боку англійської мови) та відмінності (в Україні українська мова проголошена державною, але через відсутність ефективного механізму реалізації державної мовної політики у цьому статусі не утвердилася; рідна мова української західної діаспори статусу державної / регіональної не набула; наявність природного україномовного середовища в Україні і його відсутність для зарубіжних українців; забезпечення Україною освіти етнічних меншин їх рідною мовою в державних загальноосвітніх навчальних закладах і відсутність його в українців Австралії, Великобританії, США; орієнтація в Україні на російсько-українську двомовність, що знижує соціальний статус державної мови і відводить їй другорядну роль, та на англійсько-українську в Австралії, Великобританії, Канаді і США, що є запорукою суспільної успішності її носіїв і їх інтеграції в середовище держави проживання; в Україні навчання рідною мовою – засіб здобуття загальної середньої освіти та майбутнього фаху, у західній діаспорі – збереження етнічної самобутності та формування національно свідомої мовної особистості).

9. Отримані в процесі дослідження наукові результати і висновки дають підстави сформулювати практичні рекомендації щодо доцільності використання та впровадження досвіду рідномовної освіти українців західної діаспори в освітньому просторі України:

на загальнодержавному рівні: законодавчо врегулювати ситуацію щодо функціонування державної мови в окремих регіонах; забезпечити в класах і

школах з іншими мовами навчання обов'язкове вивчення учнями української мови для вільного володіння нею у всіх життєво важливих ситуаціях; відкривати там, де є достатня кількість учнів, українські класи і школи; забезпечити видання необхідної кількості підручників з усіх предметів, що викладаються українською мовою; організувати регулярне підвищення кваліфікації вчителів рідної мови України і діаспори; встановити постійний взаємообмін між освітянами України і діаспори науково-методичною та навчальною літературою; впровадити у навчання української мови як державної / іноземної начально-методичні напрацювання зарубіжних і вітчизняних лінгводидактів;

на регіональному рівні (управління / департамент освіти і науки ОДА, педагогічні вищі навчальні заклади): укласти двосторонні угоди про співпрацю в галузі рідномовної освіти між освітніми установами зарубіжних українців Канади та України; налагодити обмін досвідом навчання української мови в полілінгвальному соціумі; запровадити в Україні підготовку фахівців з методики навчання української мови як другої та іноземної; активізувати наукові дослідження проблем рідномовної освіти українців діаспори; сприяти дидактичному забезпеченню навчання української мови як рідної / іноземної в діаспорі.

Дисертаційне дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми розвитку рідномовної освіти зарубіжних українців в англomовному середовищі Австралії, Великобританії, Канади і США. Серед перспективної тематики її подальших наукових розвідок у цьому напрямі визначаємо: дослідження сучасних дидактичних підходів до рідномовної освіти українців діаспори; обґрунтування інноваційних технологій навчання української мови в полілінгвальному середовищі країн проживання українців; теорію і практику підготовки педагогічних кадрів для забезпечення навчання української мови в умовах білінгвальної освіти. Крім того, видається перспективним дослідження стратегії розвитку методики навчання української мови як рідної і другої (іноземної) з урахуванням сучасних лінгводидактичних підходів, зокрема й на університетському рівні.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Романюк С. З. Розвиток рідномовної освіти українців у західній діаспорі (XX – початок XXI століття) : монографія / С. З. Романюк. – Чернівці : Чернівецький національний університет, 2015. – 518 с.
2. Романюк С. Українське шкільництво в Канаді: навч. посіб. / І. Руснак, С. Романюк. – Снятин : Прут-Принт, 2002. – 350 с.
3. Романюк С. Українська педагогічна преса Канади і рідномовне шкільництво в діаспорі : навч. посіб. / Г. П. Бигар, С. З. Романюк, І. С. Руснак. – Чернівці : Митець, 2006. – 296 с.

4. Романюк С.З. Яр Славутич про особливості навчання української мови в діаспорі / С. З. Романюк // Науковий вісник Чернівецького нац. ун-ту : зб. наук. пр. – Чернівці, 2002. – Вип. 137.– С. 164–171.

5. Романюк С. Діяльність СКВОРИ як фактор розвитку українського шкільництва в діаспорі / С. Романюк // Науковий вісник Чернівецького нац. ун-ту : зб. наук. пр. – Чернівці, 2002. – Вип. 143.– С. 156–165.

6. Романюк С. Ідеї В. О. Сухомлинського в педагогічній творчості зарубіжних українців / І. Руснак, С. Романюк // Науковий вісник Чернівецького нац. ун-ту : зб. наук. пр. – Чернівці : Рута, 2003. – Вип. 175. – С. 33–38.

7. Романюк С. Еволюція змісту навчання української мови в системі національної освіти зарубіжних українців / С. Романюк // Науковий вісник Чернівецького ун-ту : зб. наук. пр. – Чернівці : Рута, 2003. – Вип. 176. – С. 139–146. – (Серія: Педагогіка та психологія).

8. Романюк С. Деякі аспекти організації вищої освіти у США / С. Романюк, І. Руснак // Науковий вісник Чернівецького нац. ун-ту : зб. наук. пр. – Чернівці : Рута, 2003. – Вип. 186. – С. 152–162.

9. Романюк С. Особливості вивчення української мови в системі державного шкільництва Канади / С. Романюк // Науковий вісник Чернівецького нац. ун-ту : зб. наук. пр. – Чернівці : Рута, 2004. – Вип. 208. – С. 168–177. – (Серія: Педагогіка та психологія).

10. Романюк С. Дидактичне забезпечення вивчення рідної мови в українських школах Бразилії / С. Романюк // Науковий вісник Чернівецького нац. ун-ту : зб. наук. пр. – Чернівці : Рута, 2004. – Вип. 211. – С. 135–141.

11. Романюк С. З. Організаційно-дидактичні засади діяльності українських вчителів у Канаді / С. З. Романюк // Науковий часопис Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова : зб. наук. пр. – К. : НПУ, 2004. – Вип. 1 (11). – С. 111–118.

12. Романюк С. З. Проблема мовної освіти у педагогічній спадщині Юрія Федьковича та Івана Огієнка / С. З. Романюк // Науковий вісник Чернівецького нац. ун-ту : зб. наук. пр. – Чернівці : Рута, 2004. – Вип. 222. – С. 55–65.

13. Романюк С. Особливості підготовки спеціалістів з українознавчих дисциплін в університетах Канади Канаді / С.З. Романюк // Науковий часопис Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова : зб. наук. пр. – К. : НПУ, 2005. – Вип. 3 (13). – С. 85–94.

14. Романюк С.З. Дидактичне забезпечення вивчення української мови в шкільництві Австралії / С.З. Романюк // Наукові записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського : зб.наук.пр. – Вінниця, 2005. – Вип. 12. – С. 111–114. – (Серія: Педагогіка та психологія).

15. Романюк С. З. Шляхи реалізації рідномовних обов'язків в українській діаспорі / С. З. Романюк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М.Коцюбинського. – Вінниця, 2005. – Вип. 13. – С.161–165. – (Серія: Педагогіка та психологія).

16. Романюк С. З. Роль українського шкільництва у розвитку рідномовної освіти в діаспорі / С. З. Романюк // Наукові записки Вінницького державного

педагогічного університету ім. М.Коцюбинського. – Вінниця, 2006. – Вип. 18 – С. 201–206. –(Серія: Педагогіка та психологія).

17. Романюк С. З. Особливості навчання рідної мови у першому класі українського шкільництва в Канаді / С. З. Романюк // Наукові записки Тернопільського нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. – 2006. – № 3. – С. 146–150. – (Сер. : Педагогіка).

18. Романюк С. З. Система роботи на початковому етапі навчання української мови в діаспорі в умовах білінгвізму / С. З. Романюк // Науковий вісник Чернівецького нац. ун-ту : зб. наук. пр. – Чернівці, 2006. – Вип. 296. – С. 54–66. – (Серія: Педагогіка та психологія).

19. Романюк С. З. Формування рідномовного середовища в західній українській діаспорі / С. З. Романюк // Науковий вісник Чернівецького нац. ун-ту : зб. наук. пр. – Чернівці, 2006. – Вип. 308. – С. 107–120.

20. Романюк С. З. Лінгводидактичні засади рідномовної освіти зарубіжних українців у педагогічній спадщині С. Русової / С. З. Романюк // Школа першого ступеня : теорія і практика : зб. наук. пр. Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-ту імені Григорія Сковороди. – Переяслав-Хмельницький, 2007. – Вип. 21. – С. 51–60.

21. Романюк С. З. Проблеми мовної освіти зарубіжних українців у педагогічній спадщині А. Горохович / С. З. Романюк // Науковий часопис НПУ ім. М.П.Драгоманова. – К., 2007. – Вип. 6 (16).– С. 75–79. – (Сер. 16 : Теорія і практика навчання і виховання).

22. Романюк С. Інноваційні підходи до навчання рідної мови зарубіжних українців в умовах білінгвізму / С. Романюк // Науковий вісник Чернівецького нац. ун-ту : зб. наук. пр. – Чернівці, 2007. – Вип. 345 . – С. 115–126.

23. Романюк С. Дидактичне забезпечення навчання рідної мови у школах українознавства Великобританії / С. Романюк // Вісник Прикарпатського університету. – Івано-Франківськ-Горлівка, 2007. – Вип. XV-XVI. – Ч. 2.– С. 223–231. – (Серія: Педагогіка).

24. Романюк С. З. Еволюція підходів до формування концепції навчання української мови в діаспорі / С. З. Романюк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М.Коцюбинського. – Вінниця, 2008. – Вип. 22. – С. 317–326. – (Серія: Педагогіка і психологія).

25. Романюк С. Василь Сімович про роль рідної мови у формуванні особистості / С. Романюк // Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. пр. – Слов'янськ : Вид. центр СДПУ, 2008. – Вип. XXXIX.– С. 197–201.

26. Романюк С. З. Етнічна свідомість як провідний чинник формування мовної свідомості зарубіжних українців / С. З. Романюк // Вісник Луганського нац. ун-ту ім. Т. Шевченка (педагогічні науки). – 2009. – № 5 (168). – Ч. II. – С. 103–113.

27. Романюк С. Сучасні підходи до мовної освіти в полікультурному соціумі / С. Романюк // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. пр. – Чернівці, 2009. – Вип. 491 : Педагогіка та психологія. – С. 143–151.

28. Романюк С. З. Роль сім'ї у формуванні культури мовлення українців у діаспорі / С. З. Романюк // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. пр. – Чернівці: Книги – XXI, 2010. – Вип. 498-499 : Педагогіка та психологія. – С. 154–158.

29. Романюк С. З. Українсько-канадські педагоги про мотивацію навчання української мови в діаспорі / С. З. Романюк // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. пр. – Чернівці, 2010. – Вип. 517. – С. 131–142.

30. Романюк С. Мовна політика уряду США щодо освіти національних меншин / С. Романюк // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. пр. – Чернівці, 2010. – Вип. 530 : Педагогіка та психологія. – С. 137–148.

31. Романюк С. Дидактичне забезпечення навчання української мови в системі рідномовного шкільництва зарубіжних українців / С. Романюк // Вісник Прикарпатського ун-ту. – Івано-Франківськ, 2011. – Вип. XXXIX – С. 7–12.

32. Романюк С. Формування рідномовного ареалу українців у Західному світі / С. Романюк // Вісник Прикарпатського університету. – Івано-Франківськ, 2011. – Вип. XL. – Ч. 3. – С. 168–175. – (Серія: Педагогіка).

33. Романюк С. Формування мовної компетенції майбутніх вчителів українських шкіл у західній діаспорі / С. Романюк // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. пр. – Чернівці, 2011. – Вип. 572 : Педагогіка та психологія. – С. 157–168.

34. Романюк С. Особливості здійснення державної мовної політики в Україні в сучасних умовах / С. Романюк // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. пр. – Чернівці, 2011. – Вип. 594 . – С. 135–144.

35. Романюк С. Дидактичне забезпечення навчання української мови в системі державного шкільництва Канади / С. Романюк // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. пр. – Чернівці, 2012. – Вип. 600 : Педагогіка та психологія. – С. 138–148.

36. Романюк С. Розвиток підручникотворення для українського шкільництва в Канаді / С. Романюк // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. пр. – Чернівці, 2012. – Вип. 601 : Педагогіка та психологія. – С. 143–153.

37. Романюк С. Формування змісту навчання української мови в системі рідномовного шкільництва західної діаспори / С. Романюк // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. пр. – Чернівці, 2012. – Вип. 619 . – С. 129–137.

38. Романюк С. Еволюція засад підручникотворення для рідномовної освіти зарубіжних українців / С. Романюк // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. пр. – Чернівці, 2013. – Вип. 642 . – С. 156–166.

39. Романюк С. Етнокультурний компонент у змісті підручників для українського шкільництва у західній діаспорі / С. Романюк // Гірська школа українських Карпат. – Івано-Франківськ, 2013. – № 10. – С. 90–97.

40. Романюк С. Особливості функціонування рідної мови діаспорних українців у поліетнічному середовищі [Електронний ресурс] / С. З. Романюк // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України : електрон. наук. фах. вид. / голов. ред. Райко В. В. – 2013. – Вип. 5. – Режим

доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadps_2013_5_25.pdf.

41. Романюк С. Формування рідномовної особистості в умовах українського зарубіжжя / С. Романюк // Вісник Прикарпатського університету. – Івано-Франківськ, 2013. – Вип. XLIX : у двох част. – С. 254–259.

42. Романюк С. Педагогічна преса української діаспори як джерело дослідження розвитку педагогічної думки й національної освіти закордонних українців / І. С. Руснак, Г. П. Бигар, С. З. Романюк // Педагогічний дискурс: зб. наук. пр. / гол. ред. І.М. Шоробура. – Хмельницький : ХГПА, 2013. – Вип. 15. – С. 610–616.

43. Романюк С. Теоретико-методологічні засади і джерельна база дослідження теорії і практики навчання української мови у західній діаспорі / С. Романюк // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. пр. – Чернівці, 2015. – Вип. 735 . – С. 147–155.

44. Романюк С. Еволюція дидактичного забезпечення рідномовної освіти українців у Канаді і США [Електронний ресурс] / Svetlana Z. Romaniuk // Освітологічний дискурс : електронне фахове видання / Київський ун-т ім. Бориса Грінченка. – К., 2014. – № 3 (7). – С. 179–190. – Режим доступу : <http://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/issue/view/10#.VGxppjSsV3u>

45. Романюк С.З. Етнокультурні засади рідномовної освіти зарубіжних українців у полі культурному соціумі англомовних країн / С. З. Романюк // Педагогічний дискурс: зб. наук. пр. / гол. ред. І.М.Шоробура. – Хмельницький : ХГПА, 2012. – Вип. 13. – С. 329–331.

46. Романюк С.З. Лінгводидактичні підходи до створення підручників для українського шкільництва в діаспорі / С. З. Романюк // Педагогічний дискурс: зб. наук. пр. / гол. ред. І.М.Шоробура. – Хмельницький : ХГПА, 2013. – Вип. 14. – С. 387–393.

47. Романюк С. Сучасні тенденції розвитку рідномовної освіти закордонних українців / С. Романюк // Педагогічний дискурс : зб. наук. праць / гол. ред. І.М.Шоробура. – Хмельницький : ХГПА, 2014. – Вип. 17. – С. 141–148.

48. Romaniuk Svitlana. Native language education in Ukraine and the Ukrainian Diaspora: comparative analysis at the turn of the century / Svitlana Romaniuk // Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. – Ivano-Frankivsk, 2014. – Vol. 1. – No. 2,3. – P. 305-310.

49. Романюк С. Сучасні технології навчання рідної мови в поліетнічному середовищі / С. Романюк // Edukacja przedszkolna i wczesnoszkolna wyzwaniem dla nauczycieli i wychowawców nowego wieku. – Torun, 2012. – С. 138–153.

50. Романюк С. Лінгводидактичні засади навчання української мови в діаспорі / С. Романюк // Рідна школа. – Нью-Йорк, 2013. – Ч. 3 (166). – С. 13–16.

51. Романюк С. Мовна політика США та Канади і розвиток рідної мови української діаспори / С. Романюк // Рідна мова : освітній кварталник Українського вчительського товариства у Польщі. – Валч (Польща), 2014. – № 21. – С. 68–72.

52. Романюк С. Условия функционирования украинского языка в полиэтнической среде в диаспоре / С. Романюк // Современный научный вестник. – Белгород, 2014. – № 20 (216). – С. 74–83.

53. Романюк С. Учебные ресурсы для изучения украинского языка в западной диаспоре / С. Романюк // Уральский научный вестник. Педагогические науки. Психология и социология. – Уральск, 2014. – № 6 (85). – С. 39–51.

Опубліковані праці апробаційного характеру

54. Романюк С. Особливості розвитку національної освіти зарубіжних українців у ХХ ст. / С. Романюк // Соціально-гуманітарні науки : матеріали V конгресу Міжнар. асоціації українців. – Чернівці : Рута, 2004. – С. 227–232.

55. Романюк С. Підготовка педагогічних кадрів для українського шкільництва в Канаді (поч. ХХ ст.) / С. Романюк // Підготовка вчителя початкової школи в умовах нової парадигми освіти : матеріали Міжнар. наук.-пр. конф. (1-2 квітня 2004 р.). – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2004. – С. 60–62.

56. Романюк С. З. Шкільна освіта як основний чинник збереження української мови в діаспорі / С. Романюк // Діаспора як чинник утвердження держави України у міжнародній спільноті : матеріали Першої міжнародної наук. : тези доповідей (Львів, 8-10 березня 2006 р.). – Львів, 2006. – С. 279–280.

57. Романюк С. З. Еміграція як основний чинник поширення української мови в західному світі / С. З. Романюк // Українська діаспора: історичні пошуки, еміграційні явища, культурно-мистецькі набутки, функціонування наукових установ : матеріали Другої міжнар. наук. конф. : тези доповідей. – (Ніжин, 21-24 червня 2006 р.). – Український вимір : міжнар. зб. інформаційних, освітніх, наукових, методичних статей і матеріалів з України та діаспори. – Вип. 5. – Кн. 2. – Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2006. – С. 204–208.

58. Романюк С. З. Розвиток рідномовної освіти українців у Великобританії / С. З. Романюк // Українська освіта у світовому часопросторі : матеріали Другого Міжнар. конгресу (Київ, 25-27 жовтня 2007 р.). – К. : Українське агентство інформації та друку «Рада», 2007. – Кн. 1. – С. 444–445.

59. Романюк С. З. Розвиток методики навчання української мови в Західній діаспорі / С. З. Романюк // Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті. Українська діаспора у світовій цивілізації : Друга Міжнар. наук.-пр. конф. : тези доповідей (Львів, 18-20 червня 2008 р.). – Львів, 2008 – С. 231–233.

60. Романюк С. З. Еволюція мети навчання української мови в діаспорі (друга половина ХХ ст.) / С. З. Романюк // Українська мова у світі : зб. матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 8-9 листопада 2012 р.). – Львів, 2012. – С. 207–216.

61. Романюк С. З. Діяльність шкільної Ради при Українському Конгресовому Комітеті Америки в розбудові українського шкільництва у США / С. З. Романюк // Розвиток української та польської освіти педагогічної думки (XIX – ХХІ ст.) : зб. наук. праць. / за ред. Д. Герцюка і А. Гаратик. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – С. 209–219.

62. Романюк С. Тенденції розвитку рідномовної освіти українців Великобританії на рубежі століть / С. Романюк // Світове українство як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті «...землякам моїм в Україні і не в Україні ...» (у рамках IV Міжнар. конгресу світового українства) : 4 Міжнародна наук.-практ. конф. (23-24 серпня 2013 р.). – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2013. – С. 96–100.

63. Романюк С. Формування педагогічних кадрів для українського шкільництва в діаспорі у системі університетської освіти англomовних країн / С. Романюк // Педагогічна освіта і наука в умовах класичного університету : традиції, проблеми, перспективи : у 3-х томах. – Львів, 2013. – С. 207–215.

64. Романюк С. Інноваційні засади навчання української мови в діаспорі / С. Романюк // Матеріали науково-методичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених «Мова і світ: сучасні тенденції викладання іноземних мов у вищій школі» (20-21 лютого 2013 р.). – Дніпродзержинськ, 2013. – С. 31–34.

65. Романюк С. Особливості підготовки у США учителів іншомовної освіти молодших школярів / С. Романюк // Актуальні проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи в умовах гуманізації вищої освіти : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 26 лютого 2014 р.) – Хмельницький, 2014. – С. 87–89.

66. Романюк С. Ідеї рідномовної освіти закордонних українців у педагогічній спадщині Івана Огієнка / С. Романюк // Духовні витoki Поділля: митці в історії краю : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 13 березня 2014 р.). – Хмельницький, 2014. – С. 180-182.

*Опубліковані праці, які додатково відображають
наукові результати дослідження*

67. Романюк С.З. Формування мовної свідомості українців у діаспорі / С.З. Романюк // Український вимір : міжнар. зб. інформаційних, освітніх, наукових, методичних статей і матеріалів з України та діаспори. – Вип. 4. – Кн. 2. – Ніжин : Видавництво НДУ ім. М.Гоголя, 2005. – С. 68–79.

68. Романюк С.З. Вплив мовної політики країн проживання на рідномовну освіту діаспорних українців / С. З. Романюк // Зб. наук. праць Національного науково-дослідного інституту українознавства та всесвітньої історії. – К., 2011. – Т. XXVII. – С. 427–430.

69. Романюк С. З. Діяльність українських громадських організацій у розбудові рідномовної освіти українців у західній діаспорі / С. З. Романюк // Товариство «Рідна школа»: історія і сучасність : наук. альм. / Упоряд. і наук.ред. Д. Герцюк, П. Сікорський. – Львів: Вид-во Львів. край. т-ва «Рідна школа», каф. загальної та соціальної педагогіки ЛНУ ім. вана Франка, 2011. – С. 154–167.

70. Романюк С. Вплив родинного середовища на формування мовної свідомості українців у діаспорі / Світлана Романюк // Розвиток української та польської освіти і педагогічної думки (XIX-XXI ст.) : зб. наук. пр. / За ред. Д. Герцюка і І. Мишишин. – Львів : Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2014. – Т.4 : Теорія і практика

опікунської педагогіки в Україні та Польщі (XIX-XXI ст.). – С. 362–375.

АНОТАЦІЇ

Романюк С.З. Розвиток рідномовної освіти українців в умовах західної діаспори (XX – поч. XXI ст.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Інститут вищої освіти НАПН України, Київ, 2015.

У дисертації розкрито особливості функціонування рідної /української мови зарубіжних українців у полілінгвальному середовищі, обґрунтовано теоретичні засади рідномовного навчання українців у полікультурному соціумі, проаналізовано лінгводидактичні підходи до рідномовної освіти українців в умовах англійського білінгвізму, висвітлено процес удосконалення організаційно-дидактичних засад рідномовної освіти українців у західній діаспорі та підготовки педагогічних кадрів для системи українського шкільництва в англійських країнах.

Проаналізовано особливості та етапи створення підручників для навчання української мови в системі рідномовного шкільництва зарубіжних українців, які проживають в Австралії, Великобританії, Канаді і США, та державного двомовного шкільництва в Канаді.

У дослідженні висвітлено основні напрями генези рідномовної освіти зарубіжних українців на межі століть, виокремлено й проаналізовано тенденції сучасного розвитку рідномовної освіти українців в Україні і діаспорі.

Ключові слова: рідномовна освіта, діаспора, зарубіжні українці, теорія і практика навчання української мови, лінгводидактика, українське шкільництво, мовна політика, підручникотворення, англійський білінгвізм, двомовна освіта, рідні школи.

Романюк С.З. Развитие родноязычного образования украинцев в условиях западной диаспоры (XX – нач. XXI в.). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Институт высшего образования НАПН Украины, Киев, 2015.

В диссертации раскрыты особенности функционирования родного / украинского языка зарубежных украинцев в полилингвальной среде, обоснованы теоретические засады родноязычного обучения украинцев в поликультурном социуме, проанализированы лингводидактические подходы к родноязычному образованию украинцев в условиях англійского билингвизма, освещен процесс совершенствования организационно-дидактических основ родноязычного образования украинцев в западной диаспоре и подготовки педагогических кадров для системы украинского образования в англоязычных странах.

Проанализированы особенности и этапы создания учебников для обучения украинскому языку в системе родноязычного образования

зарубежных украинцев, проживающих в Австралии, Великобритании, Канаде и США, и государственного двуязычного образования в Канаде.

В исследовании освещены основные направления генезиса родноязычного образования зарубежных украинцев на рубеже веков, выделены и проанализированы тенденции современного развития родноязычного образования украинцев в Украине и диаспоре.

Ключевые слова: родноязычное образование, диаспора, зарубежные украинцы, теория и практика обучения украинскому языку, лингводидактика, языковая политика, английский билингвизм, двуязычное образование.

Romaniuk S. Z. Development of Native Language Education of Ukrainians under the Conditions of Western Diaspora (XX Century – Beginning of the XXI Century). – Manuscript.

Thesis for gaining the scientific degree of Doctor of Pedagogical Sciences, specialty 13.00.01 – General Pedagogics and History of Pedagogics. – Institute of the Higher Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, 2015.

Peculiarities of functioning of native/Ukrainian language of the Ukrainians abroad in semi-lingual environment have been revealed in the dissertation, theoretical bases of native language teaching of Ukrainians in semi-cultural society have been grounded, linguo-didactic approaches to native language teaching of Ukrainians under the conditions of English bilingualism have been analyzed. Native language education has been considered as multifold process of mastering by the personality linguistic knowledge, skills and abilities, their practical application, which sustain the influence of historic, political and social factors, progressive methodological concepts of the domestic and foreign scientists, regularities of the internal development of the language as ethno-sociocultural phenomenon.

The essence of the notions “Ukrainian Diaspora”, “native language” (for Ukrainians abroad) and “native language education of Ukrainians abroad” (under the conditions of Diaspora) has been grounded. Theoretical principles of (historical method, objectivity, combination of logical and historical, systematicity) and approaches (system, criterial, ethno-pedagogical, semi-cultural, axiological, synergetic, activity approach), for the forming historiographic issue and reconstructing formation and development of the theory and practice of native language education of Ukrainians under the conditions of western Diaspora have been singled out. It is determined that the main factor of spreading Ukrainian language in the leading English-speaking countries of the world was the Diaspora, which was formed during the period under research, owing to four waves of Ukrainians emigration (I – end of the XIX – beginning of the XX century; II – 1920-s – 1930-s; III – 1940-s – 1950-s; IV – beginning of 1990-s – up to the present time).

The state of functioning of Ukrainian language in the Diaspora, development of the theory and practice of its teaching was influenced by insufficient language policy of the countries of residence. The system of Ukrainian schooling was characterized as the leading factor of forming native language space of Ukrainians abroad,

development of the theory and practice of teaching Ukrainian language in the Diaspora and bilingual state secondary schools in the provinces of Alberta, Manitoba, Saskatchewan (Canada).

In the research the analysis of forming and development of linguodidactics of native language education in Ukrainian Diaspora of the USA and Canada (the first half of the XX century), formation of the goal and the content of teaching Ukrainian language in the system of native language schooling of Ukrainians abroad (the second half of the XX – beginning of the XXI century) has been done, the process of perfection of organizational-didactic bases of native language education of Ukrainians in western Diaspora and training pedagogical personnel for the system of Ukrainian schooling in English-speaking countries has been made clear.

It is proved that there are two approaches in the language activity of Ukrainians of western Diaspora: communicative, which provides practical usage of Ukrainian language as a means of communication in different communicational situations and ideological, which certifies belonging of the native speaker / speaker to Ukrainian community and the choice of Ukrainian language for communication as the display of language consciousness.

It is found out that under the conditions of western Diaspora during the period under research Ukrainian language underwent powerful influence of English language at phonetic, lexical and syntactic levels, which had negative effect on the culture of speaking of Ukrainians abroad in general.

Two periods of development of linguodidactics of native language education of Ukrainians in the English-speaking countries have been grounded. The first – (end of the XIX – 1940-s) is characterized by empiricism in teaching Ukrainian language in native language schooling of Ukrainians of the USA and Canada.

The second, scientific period of genesis of native language education and its linguodidactics in western Diaspora began in 1950-s and continues till the present time. It is characterized by purposeful search of professional pedagogues, linguodidactics scientists, scientific-methodological bases of educational process organization in the system of Ukrainian schooling, which included pre-school establishments, primary and secondary section of Ukrainian language education (native schools, courses and schools of Ukrainian studies), and higher education (departments, branches, sections, centres of Ukrainian studies and Slav studies of the Universities) in the USA, Canada, Australia and Great Britain, state bilingual education in Canada, publishing educational manuals, programs on native language, which met psychological-pedagogical demands of that time, and the textbooks for teaching Ukrainian as a foreign language, proper didactic support.

It is established that achievements of Ukrainian linguodidactics scientists in the sphere of organization-methodological support of native language education of the Ukrainians of the western Diaspora assisted for the improvement of the activity of native language schooling, enrichment of the forms, methods, ways and means of teaching Ukrainian language and increase of linguistic competence of the growing generations of Ukrainians abroad.

The main directions of native language education development of Ukrainians abroad at the edge of the centuries have been made clear, the tendencies of modern

development of native language education of Ukrainians in Ukraine and in the Diaspora have been singled out and analyzed.

Key words: native language education, Diaspora, Ukrainians abroad, theory and practice of teaching Ukrainian language, linguodidactics, Ukrainian schooling, language policy, making textbooks, English bilingualism, bilingual education, native schools.